

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
<https://kksu.co.in/>

Digitization was executed by NMM

<https://www.namami.gov.in/>

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon"ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
<https://egangotri.wordpress.com/>

M-2707

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पूर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम संवत्)	Additional Particulars / Remark
आद्यवत्त प्राग्वह्य वाक्यांश	—	धर्मशास्त्र			4 12	50	विरक्त कालि		13	47		

वालकांडसेदंष्ट्रसकंपत्रसख्या ३५ पंचत्रिंशत् प्रारंभ

अप्रमेयं त्रयं माया जीवश्चरुपंतद्वितीतस्ततोधिकश्चासौ निर्मलं यत्तत्ताने तत्स्वरूपाय नमः त्वाज्ञानसागोचरापेक्षार्थः १
 राचिदिति योगी योगपद्मकषायतया विरितवेदितम्ः तादृशस्पर्शपर्यटनं विफलं तत्राहोपरेति परेयां तत्तत्त्रैवा सिनांधर्म
 नयोनुग्रहस्तदिच्छयेत्यर्थः सल्लोकं त्रस्तलोकं २ तत्र सत्यं गवो नारद उच्यमानं गुरां चतुर्मुखं दृष्ट्वा तु ह्येति अग्रिमत्
 तस्थेन संबंधः मूर्तिमद्भिः गृहीतविग्रहैः कुंरोभिर्वेदेः परितो वेष्टितं तत्तद्देहाधेतुमुखसंमुखिततद्देहमसंबन्धानादिति भावः

रुमूर्त्तयेनमः अप्रमेयत्रयातीतनिर्मलतानमूर्त्तये मनोगिरां विहृयदक्षिणामूर्त्तयेनमः १ सतत उवाच कदाचिन्नादिपो
 रानुग्रहवां कृपा पर्यटनसकलालोकात्सत्पलोकमुपागमत् २ तत्र दृष्ट्वा मूर्त्तिमद्भिः कुंरोभिः पश्चिंष्टितं बालार्कप्रभया
 म्पकभासयंतं सभाग्रहं ३ मार्कंडेयादिमुनिभिः स्तुयमानं मुहुर्मुहुः सर्वार्थगोचरतानं सरस्वत्या समन्वितं ४ चतुर्मुखं त्रिग
 नाथं भक्ताभीष्टफलप्रदं प्रणाम्य दंडवद्विज्ञातुं ह्यवमुनिपुंगवः ५ संतुष्टस्तं मुनिं प्राह स्वयं भूयैस्मवोत्तमं किंप्रहृष्टकामस्त्यम
 सितदृष्टिष्यामि ते मुने ६ इत्याकार्यवचस्तस्य मुनिर्ब्रह्माणमब्रवीत् त्वतः श्रुतं मया सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभं ७

बालार्कप्रभया बालार्कसदृशा स्वप्रभया ३ सर्वार्थगोचरतानं अतीतानागतवर्त्तमानरूपापेक्षार्थं तद्विषयतानं पुक्तं बहु
 व्रीहिसमासः अतएव तत्तत्तानरूपा सरस्वत्या शक्त्या पुक्तं ४ जगन्नाथं जगत्प्रहारं भक्ताभीष्टफलप्रदत्वेन प्रश्रयोपतार
 च ५ स्वयं भूरित्यनेन नाकृतं तानत्वं सूचितं वैस्मवोत्तमं सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः भूतानि भागवतात्मन्येषमा
 वतोत्तमस्तु कलसरांतत्पुष्टं वा त्वित्यर्थः शुभं विहितं अशुभं निषिद्धं ७

न

एकमेव पुरापही नानां परलोक प्राप्नुयात् पुरुषं तद्रहस्यमपि मन्त्रं ब्रूहि अनुग्रहः परोपकारकरणं पुरापेनायं प्रयत्नामित्येवं रूपाद्या
रिमयीत्यर्थः ८ दुराचारताः निषिद्धकर्मनिरताः तस्यैव प्रयत्नः सत्त्वार्तं तिनानृतं वदेति निषिद्धान्तमाधरा शीलान्तिवत् ८
सर्वपापस्य मूलकारणमाह देहात्मदृष्ट्यतिरेहे एवात्मदृष्टिर्येषां ते इत्यर्थः । एवं च देहनाशेनात्मनाशान्तिं यावत् पुरापफलभोक्तुरभावात् तस्य
दृष्टिर्नो विहिता करणनिषिद्धकरणायोः प्रवृत्तिरिति भावः स्थूलो ह्येवमिति प्रतीतिस्तु सुक्ष्मो रजतप्रतीतिर्वैदुर्मरतितत्त्वे ह स्पपरिणाम

इहानीमेकमेवास्ति श्रोतव्यं सुरसत्तम तद्रहस्यमपि ब्रूहि पदितेनुग्रहो मयि ८ प्राप्तैकालियुगे घोरेनराः पुरापविवर्जिताः दुराचारताः
सर्वसत्त्वार्तापराञ्जुरवाः ८ परापवादनिरताः परद्रव्याभिलाषिणः परस्त्रीसक्तमनसः परहिंसापरायणाः १० देहात्मदृष्ट्योक्त
पास्तिकापशुबुद्धयः मातापितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवांकामकिंकराः ११ विप्रालोभग्रहग्रस्ता वेदविक्रयजीविनः धनार्जनार्थमभ्य
स्तविघादैर्विमोहिताः १२

म

नेहुरणोपक्षयापचयाभ्यां प्रत्यक्षसिद्धमात्मनो विनाशित्वं तु अविनाशी वारियमात्मेति श्रुतिसिद्धं अतएव नास्तिकानास्ति परलो
कतः यशुबुद्धयः आहारविहारमात्रपराविधिनिषेधानभिज्ञाश्चेत्यर्थः स्त्रीदेवाः स्त्रीजितारत्यर्थः तेषामनृस्याभोत्पत्त्यर्थं स्पष्ट
काराः काम्यकर्ममात्रपराः ११ लोभरूपग्रहेण भूतादिनाग्रस्ताः वेदविक्रयजीविनः भूतकथ्यायकाः धनार्जनफलकतया
भूतयाविघातन्मूढेनतद्वैराग्यविमोहिताः इतरावता शीलान्तिवत् १२

प्राप्तनुवर्तते मुक्तं स्वजातिकर्म ब्राह्मणात्पुनितं कर्माभ्यां नारियैरतो परवंचकाः परवंचनायेव धर्मो नुष्ठानवन्तः कृत्रिमाद्यो मे
प्राप्तिस्वधर्मसागरुपं शीलं येषां न तु कदाचिदपि धर्मशीला इत्यर्थः १३ ब्राह्मणाचारतमरा इत्यनेन धर्मसंकरो रक्षितः स्त्रियश्च
रक्षितः भर्तृवत्ताने निर्भयाः शंकाः भर्तृवत्तानेति पादे वष्टि भागुरिरित्यनेनावस्यादेकारस्य लोपः १४ १५ परलोकगतिः

तिकर्माणाः प्रापशः परवंचकाः कृत्रिमाश्च तथा वेश्याः स्वधर्मसागशीलिनः १३ तद्वद्व्ययेके चित् ब्राह्मणाचारतम
प्रायशो भ्रष्टा भर्तृवत्तान निर्भयाः १४ अशुद्रो हकारिणो भविष्यन्ति न संशयः एतेषां न श्रुद्धिनां परलोककथं भवेत्
ताकुलं चितं जायते मम संततं लघूपायेनैषां परलोकगतिर्भवेत् १६ तमुपायमुपाख्याहि सर्वे नियतो भवान् रस्ये
वाक्यमाकर्ण्य प्रमुवाचां बुजासनः १७

तार्ध्वभुवर्लोकादि ब्रह्मलोकांत गमनं तच्छ्रेयसाचारिजनार्थं निर्बृतिं विना चित्तशोधकसकलधर्मविना च दुःप्रापमिति भावः १६
शोपायतानं मम कथं स्यादिति चेत् तत्राह सर्ववेत्ती नियतो भवान् सर्वज्ञ इति भावः ऋषेर्नारदस्य वाक्यमाकर्ण्य बुजासनो ब्रह्मा प्रमुवा
चेति सूतोक्तिः १७

३९

अधिनिशेषः २३ निर्मयाः संचरिष्यति सर्वेषां पापं प्रसत्त्वात्कलावितिभावः २४ शास्त्राणि स्यादीनि विवदंते विवादं कुर्वते
 इत्यर्थः कर्त्ता भोक्ता तानाश्रय आत्मा परस्परं भिन्न इति कारणेन तमाश्रयोऽशादिपदार्थानां परस्परमात्मनि भेदतानां न
 तानस्वरूपा अनेके जीवास्तेषां प्रकृतादिभ्यो भेदतानां मोह इति सारव्याख्याः एक एव चेतन उपाधिभेदात्तानां त्वं प्राप्तत्वम

यत्नमात्रेण राजनायास्पंति सङ्गतिं तावद्विजृम्भते पापं ब्रह्मरूपा पुरः सरं २२ यावज्जगतिना ध्यात्मा रामायणमुदेष्यति
 निर्महोत्साहो निःशंकं संप्रवर्तते २३ यावज्जगतिना ध्यात्मा रामायणमुदेष्यति तावद्यमभयः शूरा संचरिष्यंति निर्भयाः
 चत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदंते परस्परं यावज्जगतिना ध्यात्मा रामायणमुदेष्यति २५ तावत्स्वरूपं रामस्य दुर्बोधं महताम
 पि यावज्जगतिना ध्यात्मा रामायणमुदेष्यति २६

देवाक्यजश्रवणमनननिदिध्यासनैर्ब्रह्मैवाहमिति तानादुपाधिविलये स्वस्वरूपेणावस्थानमेव मोक्ष इत्योपनिषदसिद्धांत आध्या
 रामायणोदये स्फुटो भविष्यतीति तत्तच्छास्त्रवासनाज्ज्योवाहो लयमेव्यतीति भावः २६ रामस्य स्वस्वरूपं सच्चिदानंदं राक्षयब्रह्म
 स्वरूपमहतामपि शास्त्रज्ञानामपि दुर्बोधं भवतीति शेषः २६

सल

२८ अध्यात्मरामायणतः सार्वविभक्तिकः पञ्चमोऽर्धः २९ जीवन्मुक्तश्चित्तस्य सारांशः। ३० विषयानुविग्रमनाः सखेष्टुविगतस्थः वीत
यिक्रोधः स्थिरधीर्मुनिरुच्यते इत्यादिनागीतायामुक्तं वासिष्ठेऽपि निद्राहो जागरस्यांते यो भावदुःपजायते तं भावं भावयन् रामजीवन्मुक्तः स
स्य

अध्यात्मरामायणस्य कीर्तनश्रवणदिनं फलं वक्तुं न शक्नोमि कात्स्निकमुनिसत्तम २७ तथापि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये किंचित्तत्त्वानघ
सुराह वित्तं समाधाय शिवेनोक्तं पुराणमम २८ अध्यात्मरामायणस्य श्लोकं श्लोकार्धमेव वा। यः पठेद्भक्तिसंयुक्तः स पापान्मुच्यते
२९ यस्तु प्रपन्नमध्यात्मरामायणमनस्यधीः यथाशक्ति वेदेद्रक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ३० यो सत्कार्ययते ध्यात्मरामाय
तः दिने दिने श्रुमेघस्य फलं तस्य भवेत्तुने ३१ पठेद्भक्त्यापि यो ध्यात्मरामायणमनादरात् अन्यतः शृणुयान्मर्त्यः सोऽपि मुखे
कात् ३२ नमस्करोति यो ध्यात्मरामायणमदरतः सर्वदेवार्चनफलं संप्राप्नोति न संशयः ३३ त्रिविन्वापुस्तके ध्यात्मरामाय
यतः पठेद्वा द्वाभक्तैः पस्तस्य पुराणफलं शृणु ३४ अधीतेषु च वेदेषु शास्त्रेषु व्याकृत्येषु च यस्तु न दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य

३२ अनादराद्यदृष्ट्यापि न तु पुराणश्रवणविध्युक्तनियमेनेत्यर्थः ३३ ३४ अधीतेष्विति सांगवेदाध्ययने शास्त्रार्थाध्यय
नं भंतत्फलं तस्याध्यात्मरामायणपुस्तकदातुः स भवेदित्यर्थः ३५

रितः कृतज्ञागराः ३८ आत्मतुल्येधने अतिप्रियंवदस्त्वित्यर्थः सर्वतोमुखेजलेस्थितश्चिषः पुष्करं सर्वतोमुखमिति ज
धानात् ३९ व्यासतुल्येभ्यस्त्यनेनरे शप्रदेयं वस्तुकालसंप्रदानविशेषाणां पुराणानि शयजनकत्वं सचिंतं ४० गायतेऽतिपा

शीदिने ध्यात्मा रामायणमुपोषितः (३९) श्रीरामभक्तः सरसि व्याकरोति नरोत्तमः तस्य पुराणफलं वक्ष्ये
भवसत्तम ३६ प्रत्यक्षरं तु गायत्री पुरश्चर्या फलं भवेत् उपवासव्रतं कृत्वा श्रीरामनवमीदिने ३७ ग्रन्थो जागरि तो ध्यात्मा
रामनयधीः यः पठेत् कृणु पादायितस्य पुराणं वरां स्पृहं ३८ कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यपतीर्थेषु नेकशः आत्मतुल्य
र्यग्रहणो सर्वतोमुखे ३९ विप्रेभ्यो व्यासतुल्येभ्यो रत्नाय फलमश्रुते तत्फलं संभवेत् तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ४० योग
दा ध्यात्मा रामायणमहर्निशं आस्तां तस्य प्रतीक्षंते देवा इन्द्रपुरोगमाः ४१ पठेत् अथ ह म ध्यात्मा रामायणमनुव्रतः पद्य
तितत्कर्म ततः कोटिगुणं भवेत् ४२ तत्र श्रीरामहृदयं यः पठेत् सुसमाहितः स ब्रह्मघ्नोऽपि रत्नात्मोऽत्रिभिरेव दिने भवेत्
४३ श्रीरामहृदयं यस्तु हनुमत्प्रतिमांतिके त्रिः पठेत् अथ हं मोक्षी स सर्वे विजितभाग्भवेत् ४४
स्त्रि

महर्षिः योगयतिमुदेति पाठस्तु पुक्त एव ४१ अनुव्रतः स्वभावक्रियमाणकर्मणः ४२ तत्रा ध्यात्मा रामायणमध्ये सुसमाहितः स्थि
रचितः ४३ प्रतिमांतिके प्रतिमा समीपे ४४

तत्परततः २

तुल्यस्मारिसंनिधौ रामहृदयं यठन प्रकुर्वीत प्रदक्षिणादिति शेषः। सप्रमक्षं प्रमक्षोच्चारणं ब्रह्महत्यां तज्ज संयापं विनिवर्तयेत्। आत्मनः
प्रमंनैः श्रोतुं श्रेति शेषः ४५ अहं ब्रह्मा ४६ यत रामगीता माहात्म्यं ४७ रामगीतां सुमानेति शेषः। कदाचन रविग्रहादिका लेपि स्त्रा

संज्ञिथी प्रदक्षिणं
यठन श्रीरामहृदयं तुल्यं स्वस्थायी यदि प्रमक्षं प्रकुर्वीत ब्रह्महत्यां निवर्तयेत् ४५ श्रीरामगीता माहात्म्यं हस्तं ज्ञानातिशंकर-
तदर्थं गिरिजावेत्ति तदर्थं वेत्तुं मुने ४६ तत्रै किं विम्वक्षामि हस्तं वक्तुं न शक्यते यत ज्ञात्वा त ह्मणल्लोकश्चित्र शुद्धि मवा
यत ४७ श्रीरामगीता यत्पापं न नाशयति नारद तन्न नश्यति तीर्थैर्लोके क्वापि कदाचन ४८ तन्न पश्याम्यहं लोके मा
नेपि सर्वदा रामेणोपनिषत्सिंधुमुन्मथ्योत्सादितां मुखा लक्ष्मणा यार्पितां गीतां सुधां पीत्वामरो भवेत् ४९ जमदग्नि
सर्वकार्त्तवीर्यवधे ह्युधनुर्विद्यामभ्यसितुं महेशस्यांतिके वसन ५० अधीयमानां पार्वत्या रामगीतां प्रयत्नतः
हीत्वा शुषठनारापराकला मगात् ५१ ब्रह्महत्यादि पापाणां निष्कर्तयिद्विच्छति रामगीतां मासमात्रं पठित्वा सुच्यते

रा
षः ४८ मार्गमागः अन्वेष्ट यन्न पितृ तौ गीता तुल्यतया या यता शकं वस्तु रामगीतातिरिक्तं न पश्यामोत्पथः ४९ गी
रूपकं अमृतरूपा मगी कृता मित्यर्थः अयस्स तुल्यः ५० कार्त्तवीर्यसहस्रबाहुरर्जुनः ५१ अवर्णोत्तरग्रहणां नारायणं
नारायणरूपत्वं ५१ ५२

मनुष्मतिर्हस्तिलधेनुर्गजोवाजीप्रेतान्नमजिनंमणिःमणिःशालग्रामःसुरभिःसुयमानाचउभयतोमुखीघोराःसप्तप्रतिग्र
 हुक्तःहुर्मोत्येतिविदुभक्षरांडुरालायोनृतभाषणादिः५३ ५४ ५५ ५६ तैत्तद्दानादिअनंतफललभेत्अनंतफलदानादिफ
 पनमात्रेणभवेदित्यर्थः५७ अतिर्वैरस्मृतिमन्वादिप्रणीतादि४ सुखराणिप्राप्तादित्येहाहशहतिहासोभारतादिःआगमाः

महदुर्भोज्यदुःखापादिसंभवं ध्यायेत् कर्त्तुं ने न रामगीता विना शयेत ५२ शा. लग्नमशिलाग्नेचतुलस्य श्वत्थसलैन्नि
नां पुरतस्तद्दृष्ट्वा मगीतां यथेच्छुयः ५४ सतत्फलमवाप्नोति यद्वाचो विन गोचरं रामगीतां यठ न भक्त्या यः श्राद्धे भोजयेद्विज्ञान
स्पते पितरः सर्वे पांति विस्मोः परं यद् एकादश्यां निराहारे नियतो द्वादशी दिने स्थित्वा गस्तपतरोर्मूले रामगीतां यथेच्छुयः
द्यवः साक्षी सर्वदेवे श्रुज्यते ५६ विना दानं विना ध्यानं विना तीर्थावगाहनं रामगीतां न रोधीते न तदनंत फले लभेत ५७ त्य
किमिहोक्तेन श्रुणु नारद तत्त्वतः श्रुतिस्मृतियुराणोतिहासागमशतानि च अहंति नात्यामध्यात्मरामायणकलामपि ५८
तत्त्वमवविरतस्य मुनीश्वराय महात्म्यमेतदुदितं कमलासनेन यः श्रुयायठ तिवा श्रुणु पात्समर्त्यः प्राप्नोति विष्णु परवी स २
श्रुज्यमानः ५९ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे उत्तरखंडे एकवर्षितमो ध्यायः १६१

परात्रादयः अध्यात्मरामायणस्य तदध्यायनस्य कलापोऽंशमपि नार्हति तदध्यायनानीत्यर्थः सर्वाध्यायनफलदत्त्वात्स्येति भावः
एतीत्यत्र उक्तमाहात्म्याध्यायः कर्म ५८६ ति श्रीमत्सकलैलराजविषदुर्दरासमयौस्यादिविरुद्रावलीविराजमानस्य महिमतिचर्म
पुत्रस्य श्रीरामचर्मणः कृतौ अध्यात्मरामायणसेतो बालकांडेन माहात्म्याध्यायः

स्य

वयार्वतीसंवाहरूपमध्यात्मरामायणैवक्तुंभगवान् व्यासो निर्विघ्नार्थमगवत्स्मरणरूपमंगलमाचरति परतिष्ठ्यायो दुष्टराक्षसादिज
तोभरोभारतवारणायेत्यर्थः। परित्राणायसाधुनांविनाशायचदुष्कृतां। धर्मसंस्थापनार्थमसंभवाभियुगेयुगेनेतिभगवद्युक्तेरि
जैर्देवैरावणपीडितैः संप्रार्थितः सन्विन्मयोपिचिद्रूपोपिअव्ययोपिपृथ्वीतलेरविकुलेमायामनुष्यः संजातः तत्रदेवप्रार्थनया
मवतारहेत्यर्थोवाल्मीकीयेवालकांडेयंचक्षांषोऽशसर्गयोः स्पष्टपृथ्वीअव्ययस्यविन्मयस्यचकथंजन्मजातस्यचकथमव्ययत्व
पन्नभावोदात्तउक्तमायेति मायानामसत्वासत्वाभ्यामतिर्वाच्यासत्वरजस्तमोऽगुणधटितघटनासामर्थ्यवतीकाचिदीश्वरशक्तिः

श्रीभरवारणायदि विज्ञोः संप्रार्थितश्चिन्मयः संजातः पृथिवीतलेरविकुलेमायामनुष्योव्ययः निश्चक्रंहतराक्षसः
पुनरगा ब्रह्मत्वमाद्यंस्थिरांकीर्तिंयापहरांविधायजगतांतंजानिषीशंभजे १

स्वंगुरोर्निगृह्येतिप्रकृतेर्देवीत्येधागुणमममायादुरत्ययेति जीतोक्तेश्चएवंचविन्मयस्याघटितोपिमनुष्यभावोजन्म
गायाकृतइतिभावः तदुक्तंरामतापनीगोपनिषदि विन्मयस्याद्वितीयस्यतिष्ठलस्याशरीरिणः उपासकानांकार्यार्थ
कृत्येनेतिनिश्चक्रंतिस्वर्शेषेयथातथाहोराक्षसः जगतांयापहरांस्थिरांकीर्तिंविधायलोकेस्थापयित्वापुनराद्यंब्रह्मत्वं
निरूपाधिब्रह्मरूपप्रामागात् १

यंलक्षणैर्द्रुपतिविश्वेति। विश्वसंसारोऽतिलयादिषु एकं हेतुं। यतो वा इमानि भूतानि जायंते येन जातानि जीवंति।
वे शंतीति श्रुतेः प्रयंति यत्र लीनानि भवंतीत्यर्थः। अनेन निमित्तकारणसमानाधिकारं जगदुपादानकारणत्वं ब्रह्मलक्षणं
मित्यसहायार्थकं तेन निमित्तकारणभेदः सूचितः। ननु मिथ्याभूतकार्यनिरूपितकारणत्वापि मिथ्यात्वाद्ब्रह्मणः संब
ध्यमस्य लक्षणत्वमत आह मायाश्रयमिति। मायाश्रयत्वात्कृतमिदमस्य कारणत्वमित्यर्थः। मायिकेन कारणत्वेन मायि
कः संबंध इति भावः। तदुक्तं श्रुतेः माया तु प्रकृतिं विद्यान्मापिनंतुमहे श्रुतिमिति ननु मायाश्रयत्वे जीवं प्रतिस्वस्वरूपमिव संप्र

इव स्थितिलयादिषु हेतुमेकं मायाश्रयं विगतमायमचिंत्यमूर्तिं आनंदसांद्रममलं निजबोधरूपं सीधेति विदिततत्त्वमहं
नमामि २

नमाया आह्वयमात्राह विगतमायमिति विगतामाया आवेष्टसममखंडिरणशक्तिरूपायस्मात्त एनं प्रतिस्वस्वरूपावरण
करोहितासेत्यर्थः। अचिंत्यमूर्तिर्यतो वा चोतिवर्त्तते। अमाय्यमने सासहेति श्रुतेः। एवजगदुत्पत्त्यादि कारणत्वरूपं नटस्थलस्य
कंतेन रूपेणाहीयत्वात् अथ स्वरूपलक्षणमाह आनंदसांद्रममलं निजबोधरूपमिति। सत्यतानमापिनंतुं ब्रह्मेति श्रुतेः इदं मेव
परूपं अमलं उपाधिरुतदोषरहितं जीवस्वरूपाधिरुतकर्तृत्वाद्यभिमानवान्तर्धाने श्रुतिभावः निजं स्वाभाविकबोधरूपमेव यस्य
अनेन रूपं। अतः सर्वमायिकमिति सूचितं विदिततत्त्वज्ञानं स्वस्वबोधस्वरूपत्वेन तत्तेन रागावतारे शोकक्रोधादिनटवयैन्नटनमात्र
मिति सूचितं ३

रिमेवहरिसाधुजुमेव ३ यः शृणुपात्सहस्रगुणितापुततद्गुणितकोटिसंख्यगोदानादधिकं फलं लभेदितन्वयः ४ पुरारिगिरीति
मार्गवेतिचरूपके अध्यात्मरामगंगेति। अध्यात्मरामशब्दो ध्यात्मरामायणपरत्तदेवगंगेति अनेतरूपकेण सर्वमहापातका
नामपिनाशरितिसूचितं गंगापासेनाशकत्वं स्पष्टं सर्वश्रुतिस्मृति सिद्धत्वात् ५ सकलमलहरवस्तुविषयत्वाद्वाक्यं स्पष्टं सकलमल
त्वानंदकंदमितीशविशेषण एतस्यैवा~~नंद~~नंदस्यमात्रा मुपजीवंतीति श्रुतेरस्पष्टं नंदं हलत्वेनानंदकैत्व ६ देवोद्योतनात् ६

सेनित्त्वमनं चेतसः शृण्वंतिचाध्यात्मिकसंज्ञितं शुभं। रामायणं सर्वपुराणसंमतं निर्धृतया पाह रिमेवपांतिने ३ अध्या
यणमेव नित्यं यदेघरीछेदवबंधमुक्तिं। गंगासहस्रापुतकोटिरानात्फलं लभेद्यः शृणुपात्स नित्यं ४ पुरारि~~संभ~~संभजाश्री गिरि
वसंगता। अध्यात्मरामगंगेयं पुनाति मुबनत्रयं ५ कैलासाग्रे कदाचिद्रविशतविमले मंदिरे लुपीठं संविष्टं ध्याननिष्ठं
पतममयं सेवितं सिद्धसंघैः देवीवामांकं संस्थापित्वारि नया पार्वती भक्तिनमोहिंदेवमीशं सकलमलहरं वाक्यमानंद ७
मुवाच ६ नमोस्तुते देवजगन्निवाससर्वात्मकं त्वं परमेश्वरोसि। एका मितत्वं पुरुषोत्तमस्य सनातनं त्वंच सनातनोसि

सि नृजगति वसतीति वाजगन्निवासस्तत्संबुद्धिः तेन भ्यं नमः। अस्तु यतत्त्वं सर्वात्मकं सर्वस्वरूप आत्मा सर्वात्मा ब्रह्म सर्व
ति श्रुतेः तमनिशमात्मरूपतया पश्यतीति सर्वात्मकं अतएव परमेश्वरोसि। अतः पुरुषोत्तमस्य सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः ३
ब्रह्मणः सनातनं उपाधिरहितं सोपाधेरूपस्य तानोत्तरं नाशन्न सनातनत्वं तत्त्वं एका मितत्वं सनातने नमया कथं तदकुंश
त्वंच सनातनोसि त्वमपि स एवासीति त्वद्वत्तं न किंचिदिति भावः ७

रति। ततो मन्त्र साधनं नास्ति अन्यधर्मादित साधनं भवमोक्षजनकतत्त्वज्ञानसाधनं नास्तीत्यर्थः सामुख्येतरापेक्षितत्वात्
रक्तिरीश्वरेति भक्तिमीमांसासूक्तादित्यसूत्राभ्यां तरेण ज्ञानेन स्वसाधनतया ये क्षिप्तत्वात्सा भक्तिसख्ये साधसूत्रार्थः भक्ति
वद्वितीयसूत्रं तत्संशयवधनं रूढीतसंशयविषयं रामस्यानीश्वरत्वं ११ निरस्तस्य कोमायागुरासत्वादिकृतो रागद्वेषादिसंप्र
अप्रमत्ताः प्रमादोक्तानंत इति तां प्रमादं वै मत्सु महत्र वीमीति। सनत्सुजातीयोक्तैः तत्र हि मत्सुर्वै तम इति श्रुतेर्मत्सु यदेनाज्ञा

प्रसिद्धा भवमोक्षरागयनात्म्यतः साधनमस्ति किंचित्। तथापि हत्संशयवधनं मे विभेत्तुमर्हस्यमलोक्तिमित्यु ११ वंदं
ने परमेकमाद्यं निरस्तमायागुरासंप्रवाहं। भर्तृत्वाह निर्गमप्रमत्ताः परं यदंयांति तथैव सिद्धाः १२ वरंति केचित्परमोपिणमः
स्वाविधया संवृतमात्मसंतं जानाति नात्मानमतेः परेण संवोधितो विदपरमात्मतत्त्वं १३

संवोध्यं तथैव तेन प्रकारेण भजनेनैव सिद्धा जन्तवः संतः परं यदंमोक्षं यांति १२ परमोपिणमः स्वाविधया मायया संवृतमात्म
आत्मसंतं ब्रह्मसंतं आत्मानं स्वस्वरूपं न जानाति अतः परेण ब्रह्म। एण संवोधितः परात्मा ईश्वरस्तद्रूपस्वतत्त्ववेदजानातिकेचिद्वदं
नितथा च वाल्मीकीये रावणवधानंतरं ब्रह्मवाक्यं तमुवाच ततो देवः स्वयं भूयमित्युतिः प्रगल्भरुचिरवाहुस्मारयन् पूर्वदेहि कंभवान्ना
रायणः साक्षादेव शक्रायुधः प्रभुरित्पारिपुण्ड्रेशसाहस्रं भगवत्पादौ रं पृष्ठं ब्रह्मादाशरीर्युक्तैः इन्द्राणां नृहंत्रं मः तस्य विष्णुत्वसंबो
धनेन यत्नांतरमास्थित इति १३ यु ३

अतएतंगोप्येदंनुतेगुत्थतममितिगीतोक्तेः अतंसवाच्यंमर्त्तान्येषुवक्तुमयोग्यंअहोतदपिभक्तेषुवदंअतोमेयं। तत्रुनिश्रयेनवदहेदेव
यतोहंतवभक्ताननुमद्वक्तात्वंकुतस्तत्राहयतस्त्वमेप्रियोसि ८ ज्ञानभित्तियेनज्ञानेनजनास्तरंनियुनर्जन्मादिससारंनप्राप्नुवंतिततसवि
मर्त्तानेनिदिध्यासनपरिपाकजमपरोक्षज्ञानतत्सहितंनत्फलकमितियावत्। ज्ञानंअवगमनमजयंरोक्षवहेवाहमित्तिचतरतिशोक
मात्मविदिनिश्रुतेः तद्वहितजनकवाक्यंब्रह्मात्यर्थः तत्ज्ञानंचनवैराग्यंविनावैराग्यंचनभक्तिंविनेत्यतश्चोहअनुभक्तिवैराग्ययुक्तंवे

यदसंतमनंस्यवाच्यंवदंतिभक्तेषुमहानुभावाः। तदप्यहोहंतवदेवभक्ताप्रियोसिमेत्वंवदयत्तुष्टुं ८ ज्ञानंसविज्ञानमथा
हवैराग्ययुक्तंचमितंविभास्यत्। ज्ञानाप्यहंयोषिदपित्वदुक्तंयथातथाब्रह्मतरंनित्येन ९ एकाभिधान्यत्रपरंरहस्यंतरे
वचाग्नेवदवारिवाक्ष। श्रीरामचंद्रेखिलतत्त्वसारेभक्तिर्दगनीर्भवतिप्रसिद्धा १०

यश्चादनुमेक्तिजायमानयदैराग्यंतघुक्तंतदुपायबोधवाक्यंचेत्यर्थः तथाचापातंजलसूत्रंहृष्टानुश्रविकविषयवित
कारसंज्ञावैराग्यंमितिअनुश्रवोवेदस्तद्वोधितः स्वर्गदिरानुश्रविकः भक्तिः ईश्वरानुरागः तथामितंमितशब्दवत्विभा
राभास्यतश्चुतिमात्रेणसूटितीत्यर्थः प्रत्यायकशब्दयुतंबोधजनकवाक्ययुक्तब्रह्मियायोषिदप्यहंत्वदुक्तंज्ञानामि ९
अग्नेप्रथमतः ६ ठाभक्तिः प्रसिद्धानीर्भवतिभवसागरतारणयेतिशेषः १०

नेमिर्त्रविंतापः सचारपककां३ किंकिंदादौवाल्मीकीपेस्पष्टरावकेनसेव्यः अहस्पजीववत्सेव्यत्वाभावः १४ १५ परात्म
वेपार्यत्याष्टः शिवोरामरतिरामः परमात्रहोवेत्यर्थः प्रकृतेरित्यस्यात्यति असंसीतिच शेषः प्रकृतिर्कार्यभ्योत्पत्त्यैरसंसर्गा
एवेत्यर्थः जीवस्तुवेरुपादिभिः संसृष्टस्तद्धर्मकर्तृत्वाद्यमिमानेतिभावः। अतएवानादिकेक आनंदकार्यानंदरूपोऽनादि
ब्रह्म एकमेवाद्वितीयं ब्रह्मेति श्रुतिसिद्धं ब्रह्मेत्यर्थः अतएव पुरुषोत्तमः पुरुषेभ्यो जीवेभ्य उत्तमं हि प्रसिद्धमेतदित्यर्थः १७ न

न
वानि ३
या ३

निकुतो विलायः सीताकृतेतेन कृतः परेणाजा नातिर्बेवंपरिकेनसेव्यः समोहिसर्धैरपि जीवजातैः १४ अत्रोत्तरं किं विहितं भव
मेसंशयभेदवाक्यं १५ श्रीमहर्षिवत्वाचाध्यासिभ क्वासिपरात्मनस्त्वं यतज्ञातुमिच्छातव एवमतत्त्वा पुरानकेनाप्यभिचो
रहस्पं परमं निगूढं १६ त्वयाद्यभक्षापरिनोरितोहंवद्देनमस्मत्परधूतमंते। रामः परमाप्रकृतेरनादिरानंद एकः पुरुषोत्त
मोहि १७ स्वमायया कृत्स्नमिदं हि सद्भूतमभोवदंतर्हि वैरास्थितोयः

मनुष्यादिरेहधारणं कथमेतदाहस्वमायेवेति अद्यदिव घटनाशक्तिरूपामाया मायां तु प्रकृतिविद्योन्मापिनंतु महेश्वरमिति श्रु
तान्माहं कृत्स्नं रश्यस्त्वं तर्वाहिरास्थितोयः। तत्सद्भूतं तदेवानुप्राविशदिति श्रुते। तादृशस्य मनुष्यशरीरपरिग्रहोनाश्चर्यापतदुक्त
भाष्ये भूतानामीश्वरोतिम शुद्धमुक्तस्वभावोपि स्वमायया रेहवानिधुजातस्वचंचलोकानुग्रहे कुर्वन्लक्ष्यते स्वप्रयोजनाभावेपि भूता
बुध्य नुनिघृणुयेति १७

यसर्वगतत्वे सर्वहेयः किनेत्यत आह सर्वातरस्योपि निगूढ आत्मेति यः एधि व्योतिष्ठन् एधित्वा अतरत्यादि श्रुत्या सर्वातरस्येत्वे नोक्तोपि
दृष्टावसर्वेषु भूतेषु गूढोत्मानप्रकाशनेरुपतैत्वं न्ययामाययेत्यर्थः अयवुध्यासूक्ष्मयासूक्ष्मरश्मिभिरिति श्रुतेः तादृशस्य सत्वे व्यवहारका
रमपि मानमाह स्वमाययेति स्वाज्ञानकल्पितयामाययेत्यर्थः अयभावः नित्यशुद्धादिरूपे जीवैः कल्पितासावस्वसत्ता तीयमेव सपेक्ष
होतानेन तस्माद्यदि न घटना सामर्थ्यापरचर्यायामायास्यात्रिगुणाशक्तिरूपाधिकल्पितावच्छेदैस्तत्त्ववहमैजीवैः कल्पितासावस्वसत्ता
स्वसत्ता तीयमेव ससारमुच्चावचप्रसूते अतएव तत्स्वरूपतानेन सकार्याया ह्यस्मानाशाऽऽज्ञानकल्पितभुजगस्य भयकपादिकाय सहि

सर्वातरस्योपि निगूढ आत्मा स्वमायया सह मिदं विचष्टे १८

वेतत्कल्पनात्स ह्योपाधिभिश्च जीवतेत्यन्वाश्रयः अनित्यत्वेन परिहारात् नन्वेकस्य तत्त्वतानेन तन्नाशो ससारोच्छे
त्तयोपुगपत् दृशानां सर्पभ्रमे एकस्य रज्जुत्तानेन तस्य सर्पभ्रमे तत्कार्ये भयकं पादो निवृत्तेऽपि अन्येषां तद्दृशेन तदनिवृत्ति
तया सह मिदं विचष्टे पश्यति एव च द्रष्टृत्वेन तत्सिद्धिः नापोतोत्तिष्ठेति श्रुतेः एकेनैवाकारेणोपाधिभेदात् घटाकाशा
एकेनैव वेतनेनोपाधिभेदात् नेकजीवव्यवहारे पपत्तौ चेत्तन्नेकत्वे मानाभावान् द्रष्टृत्वेन तत्सिद्धिरिति भावः न च तत्तद
विशिष्टस्यैव जीवत्वे जीवस्याज्ञानमिति व्यवहारात् पत्तिः सार्पाविशिष्टस्यैव गृहस्यत्वेऽपि गृहस्य स्य भावेति वदुपपत्तेरिति

तानरमाह। जगतीति जगंति जगदंतः करणानियत्सनि धौनित्यं परितोभ्रमं तिस्रस्ववेष्टां कुर्वति। आत्मा सर्वस्याजः त्वष्टे
 । अथ प्रसंग इति भावः ननु निष्कलंति क्षियशंतमिति श्रुतेस्तस्य निष्क्रियतया कथं तेना तेषां व्यापारसंपारनमत आह च
 । तितथा निष्क्रियोपि च वक्तव्यमिति लोहशक्तिविशेषात्सनि धिमात्रेण चालयति तया चेतनो निष्क्रियोपि स्वमायावैविध्य
 । त्राद्यापारयतीत्यर्थः तदुक्तं आचार्यैरनापन्नविचारः सन्नयस्वांतवदेव यदुधारी आलेत्प्रत्यक्षो हमित्यवधारयेति एव

नेत्यं परि तोभ्रमं तियत्सनि धौचुंवकलो हव कि। एतन्न ज्ञानंति विमलचित्तसः स्वाविधया संवृतमानसास्ते १९
 मप्यात्मनि शुद्धबुद्धेः स्वारोपयंती ह निरस्ता माये। संसारमेवां सुरंति ते वै पुत्रादिसक्ताः पुरुकर्मयुक्ताः २०

नु

अपस्पृष्टत्वादिरूपं एव स्वरूपयेतीवान्ति अज्ञाने हेतुर्विमलचित्तसः विमलचित्तस्त्वे हेतुत्वाविधया संवृतमानसा इति स्वीयाधि
 । विध्याविरोधिभावदार्ढ्यरूपया संवृतांतः करणाः १९ अतस्ते जीवाः शुद्धबुद्धत्वमापारोपानाकांतत्वे रूपे निरस्ता माये स्वता
 । तानिरस्ता मायायेन तादृशैः। मामेवमेप्रपद्यते मायामेतातरंति ते इति गीतोक्तैः १९ शेषामेवा ज्ञानसुतरामारोपयति स्वपमज्ञत्वाद्वा म
 । तमिति ज्ञानंतीत्याशयतेषां दुष्टफलमाह संसारमिति ते पुत्रादिसक्ताः पुरुकर्मयुक्ताः भ्रियत्तादिकर्मयुक्ताः संसारमेवानुसंरंति २०

तेपयाज्ञाः कं घातं चामीकरं स्वर्णलंकारयथानजानति एवं हृदये स्थितं रामतेन जानति अतः संसारयेवानुसरतीत्यर्थः किंच परात्मन्यहा
भवति दृष्टान्तेनाह यथेति। अप्रकाशस्तो यो यथा रवेऽप्योतिः स्वभावेऽप्योतिः स्वरूपं न विधत्ते तथा विशुद्धवित्तानेन निर्विशेषा परोक्षज्ञा
घने निविडि परतः परात्मनि उत्कृष्टेऽप्युत्कृष्टे रामे अविद्या कथं स्यात्। तादृशे वस्तुनि अविद्या न वकाशादिति भावः तदुक्तं आवा
अप्रकाशो यथा दित्येनास्ति ज्योतिः स्वभावतः नित्यबोधस्वरूपत्वात् तान्न दृष्टात्मनीति २१ ननु स्वानेन राममतं व्यवहरति जनश्च
ति चैवं हृदये स्थितं चैवामीकरं कं घातं यथाज्ञाः। यथाप्रकाशो ननु विद्यते रवेऽप्योतिः स्वभावे परमेश्वरे तथा विशुद्धवित्तानघ
मेऽविद्या कथं स्यात् परतः परात्मनि २१ यथा हि चासौ भ्रमतो गृहादिकं विनष्टं हृष्टे भ्रमती बहुरपते। तथैव देहेंद्रियक
तुं रामनः कृतं परे ध्यास्य जनो विमुच्यति २२

अन्यगतस्यान्यत्रारोपा संभवादित्याशङ्क्य स हं तं त तथा मोहजीवे उपादयति यथा विनष्टं हृष्टे दौषयुक्तरक्षेः पुरुषस्य
गृहादिकं भ्रमती चोत्प्रेक्षे पन्नमती चेति गृह्यते नैव त हृष्टि नापुरुषेणेति शेषः तथैव देहेंद्रियावाहिनस्य कर्तृरात्मनोतः
तारव्यस्य कृतं परे सर्वधर्मातिशेतेन ह वाक्त्रिचेतने ध्यास्य जनो जीवो मुच्यति अहं कर्त्रेति मोहप्राप्नोति एव च यथा हि गत
तादाचारो यः यथाचात-करणधर्म्यस्य कर्तृत्वादेरात्मन्यारोपस्तथा स्वाज्ञानस्य रामे आरोप इत्याशय २२

तो ज्ञानमसंभवीति पुनरपि हार्द्या योक्तुं वैवाहनाहृति सर्पप्रतिरात्रदिवसविभागाभावे हेतुः २३ प्रकाशरूपाव्यभिचारः क
 : ज्ञानाज्ञानयोर्भगवत्पनवस्थितौ हेतुः शुद्धचिद्वनत्व २३ उपसंहरतितस्मादिति परानंदमये सर्वभूतैरेतदानंदमात्राया उपजीव
 निर्विकल्पज्ञानरूपे तमो ज्ञानरूपं तमो संबंधे हेतुद्वयमज्ञानसाहित्यमायाधिष्ठातृत्वरूपमायाश्रयत्वचमोहकारणं तमो ज्ञानयो
 तासतद्विषयाज्ञानहीनशितिलोकदर्शनादिति भावः न त्वेव सति ब्रह्मादाशरथेया २३ ज्ञेयाया नुदत्तमहत्मा यो चार्थाद्युक्तेः का मति
 त्रिः सवितु र्यथा भवेत्प्रकाशरूपाव्यभिचारतः क्वचित् । ज्ञानं तथा ज्ञानमिदं पं हरो रामेकचं स्यात्पति शुद्धचिद्वने २३ तस्मा
 येरघत्तमे विहो रूपे हिन विघते तमः । अज्ञानसाक्षिरपरविंदलो चने मायाश्रयत्वान्न हि मोहकारणं २४ अत्र ते कथं पि
 स्पमपि दुर्लभं । सीताराममरुत्सुनुसंवाहं मोहसाधनं २५ पुराणमायतो रामो रावणं देवकं । हृत्वारणो राणां श्लाघी स पुत्रवत्
 सीतमा सहसु ग्रीविलक्ष्मणाभ्यां समन्वितः । अयोध्यामगमद्रामो हनुमत्प्रमुखैर्वृतः २७
 टकं २

एण रावणवधार्थमनुष्यत्वनाटनाय मगधना संकल्पपूर्वकृतस्य स्वमाहात्म्याच्छादनस्पतत्रतमः शदेनोक्तेरहो पात्र । उक्तं हि सके
 रीरके सकल्पपूर्वकमभद्रघुनं दनस्पनाह विजानति कंचन काले मेतत्तत्र ह्योपरे शमुपजम्पनि मित्रभात्रत ओसजसकृतै सति देवका
 मागवते प्युक्तस्त्रीसगिता गतिरिति प्रथयाचकारेति २४ मरुत्सुनुर्वापु पुत्राहनुमान् २५ एमाणो रामायणा प्रवर्तके रामावतारका
 ले इत्यर्थः देवकं टक देवद्रोहिण २६ २७

पुनः सीतारिति शेष २८ पुरतस्थितं अग्नेस्थिते। अनेन गुरुपसहं धरिति निराकांक्षहानेतरधनादि। निरघपेक्ष २९ तत्त्वमत्स्वरूपतत्त्वनि
मयीयमित्यनेन हानाधिकारित्वं सूचितं नैवावयो ३० रामस्य तत्त्वश्रोतुर्निश्चितयथाभवति तथाप्राह लोकविमोहिनी सनेन बंधन
एवैवधविमोहे सामर्थ्यमिति दर्शित एजातपावद्धोहितदाहयैवमुच्यते तिलोके प्रसिद्ध एवं च भगवती कृपेव मुख्यमोहकारणमिति

अभिषिक्तः परिवृतो वसिष्ठाद्यैर्महात्मभिः। सिंहसने समासीनः कोटि सर्पसमप्रभः २० दृष्ट्वा तदाहूतमंतं प्रांजलिं पुरतस्थितं। कृत
निराकांक्षं हानापेक्षं महामतिः २९ रामः सीतामुवाचे द्रष्टुं हितत्वं हनूमते। निष्कल्मषो यं हानस्य पात्रं नो नित्यम। क्रिमान् ३०
हानकी प्राह तत्त्वमस्य निश्चितं। हनूमते प्रपन्नाय सीता लोकविमोहिनी ३१ मं विद्धि परं ब्रह्म सचिदानंदमक्षयं रा
सीतो वावा ॥ रा १

हानकी प्राहेत्युक्तं तदाहराममिति एव परं ब्रह्म विद्धि मंते योगितो नं ते नित्या नरे विहात्मनि हनिरामपदे नरे परं ब्रह्म मिधीयते
येवोक्तेः सत्वाधहीनसत्त्वं धाराहि सजगद्धाधैकसाक्षिणः। बाधः किं साक्षिको ब्रह्मिनस्य साक्षिक इष्यते सुक्तेः चित्तत्वा
तत्त्वरूपं आनंदतद्रूपं अक्षयं राकमेवाहितीयमिति श्रुतेः

उक्तस्थलसूक्तसकलोवाधिनिर्मुक्तविराट् हिरण्यगर्भश्चकारणचेतुपाधयपः ईशस्ययत्रिभिर्हिनंतुरीयंतस्वविदुरिति
पाधिभिर्धर्मैर्विनिमुक्तमसृष्टस्यर्थः सत्तामात्रवस्तुयान्नेसहेदितिभवहारनियामकमित्यर्थः एवंसंबंधादेवसचत्रसरि
भावः अगोचरंमतोवचसोरप्यविषयमित्यर्थः यतोवाचोनिवर्तते। अप्राप्यमनसासहतिश्रुते ३२ आनंदतत्वेनविपुल
भावमातत्सुखनात्येसुखमस्तीतिश्रुतेः निर्मलंस्त्रोहिनशांतंप्रपद्योपशमत्वात्। प्रपद्योपशमंशिवशांतमितिश्रुतेः निर्वि
विधतेविपरिणामतेः पक्षीयतनश्यतीतिषड्भावविकारहीनं। नजायतेन्निपतेवाकशचित्रायभाक्ताभवितानानुभूयेतिगीतो

धिविनिर्मुक्तं सत्तामात्रमगोचरं। आनंदं निर्मलं शांतं निर्विकारं निरंजतं सर्वव्यापिनमात्मानं स्वप्रकाशमकल्मषं ३३

परिणामित्वं सूचितं निरंजतं अविघातकार्यरूपतमोहीनं। आदित्यवर्णतमसः परस्तादित्युक्तेः सर्वव्यापित्वादेवात्मानं अततीत्या
सर्वव्यापी सर्वव्यापी सर्वभूतातरात्येतिश्रुतेः स्वप्रकाशं अत्रापपुरुषः स्वयज्योतिरिति यस्पभासर्वमिदं विभातीति च श्रुतेः अक
आत्मापहतपाप्मेतिश्रुतेः सदादिशङ्कानां कल्पितप्रवृत्तिनिमित्तभेदादपर्यायत्वेन सह प्रयोगः यानित्वभावमुखेन बोधकानितेषु न
नुपपत्तिः एवचापाततः कल्पितप्रवृत्तिनिमित्तप्रकारकबोधे प्रवृत्ते शुद्धचित्स्य श्रुतासवधर्मरहितत्वेन ब्रह्मोत्तपाधर्मशोकल्पितत्वग्रहे
न धर्मकबोधः सर्वैः पदेर्भवतीति बोध्यते त्रुर्वोधस्यात्मतत्त्वस्य बोधपि पुनः पुनः पुनः शङ्कतोर्थतश्च परमकरुणावती भगवती सीता
हनुमते बोधयामासेति द्रव्यं ३३

विधोरामश्चेज्जगत्कारत्वाद्यसंभवस्तस्मिन्नितिकुतो जगदुत्पत्तादीत्यन आह मा भिति मूलप्रकृतिसर्वजगदुपादानकारणमित्यर्थः प्रकृति
 मापादानकारणो प्रसिद्धः तत्र दुपादानकारणानां महदादीनामप्युपादानकारणत्वात् मूलप्रकृतित्वमस्याः । मायांतु प्रकृतिविद्यातदुपेत्य
 विध्य एषा च जीवाश्चित्तेव श्वरसन्निधानात्तद्वेण विवर्तते इति विप्रकृतिप्रसिद्धब्रह्मरापध्यस्ताततो भेदाभेदाभ्यां सत्याभ्यावा निर्वचनीया
 रमे श्वरी माया ऐश्वरीत्ववा स्यात् श्वरस्वरूपात्तानेति बोध्य एषा च जीवाश्चित्तेव श्वरसन्निधानात्तद्वेण विवर्तते इति बोध्यमूलप्रकृति
 सुकृत्पतिसगस्थित्यतकारिणीति तन्मन्त्रिस्थितिप्रलयकत्रीनन्वेव तदेव तदेकतवहुतवहुस्या प्रजायेयेति श्रुतेः यतो वा इमानि भूतानि जा
 ता नि जीवन्ति । यत्प्रयत्नमिदं विशातीति ब्रह्म प्रकरस्य श्रुते श्वब्रह्मण जगत्कारणत्वत्तन्मन्त्रे तद्विरुध्यते तत्राह यस्पसन्निधीति
 माया शक्तेस्तत्तन्मन्त्रनिष्ठ एतज्जालिंकविना तत्सकार्यसामर्थ्यं तच्चा स्यात् शक्तेः तत्संनिधानेनेव जगत्सृष्ट्वमिति तत्रतदुपचा
 लप्रकृतिं सर्गस्थितं तकारिणी । तस्य सन्निधिमात्रेण सृजामीह मतं द्रिता ३४ तस्मान्निध्यात्मया सृष्टं तस्मिन्नारोप्यते बुधेः
 तन्मरेज्जन्मरघुवंशेति निर्मले ३५ विश्वामित्रसहयत्वं मरुवसंहराणोततः । अहत्या शापशमनं चापमंगोमहे शितुः ३६
 ममातोर्गृहणं पश्चाद्गार्गवस्य मरुस्यः अयोध्यानगरे वासो मया द्वादशवर्षिकः ३७
 गवै शिष्ये नैव सिद्धरूपस्य गृहस्य स्वसंवेधजसंकल्पवशवर्तिग्रीयहिणीतयामाया वै शिष्ये नैव सिद्धस्य श्वरस्य स्वसग
 वर्तिन्यहमित्याह अतद्रिता तत्सकल्पितेर्षे निरालस्येत्यर्थः तदुक्तवाल्मीकीये रामप्रतिकालवचनेन सहिष्ये ह परानलोका
 पासहभार्पया शमयारे व्यामात्व पूर्वमजीजनत् इति रावंच मरुतजगत्सृष्टृत्वादेस्तत्रारोप इति भाव ३४ यद्यपि माया शव
 दुपाशमयारे व्यामात्व पूर्वमजीजनत् इति रावंच मरुतजगत्सृष्टृत्वादेस्तत्रारोप इति भाव ३४ यद्यपि माया शव
 यापि शिष्ये वि शेषण विशेष्योभयान्तिरकेण माया सा द्यता मसौ निमित्त शुद्धसत्वात्तमुच्यते ब्रह्मतद्रि
 याव्यवहार इत्याह तदिदं नियत्तानि ध्या न्यया सृष्टमतेस्तत्सृष्टृत्वादि अवुधेस्तत्स्वरूपानमिहैस्तत्रारोप्यते रज्जौ सर्प इवेति

भावः एतदेव दृष्टपितुका निचित्वकृता नित्तत्रो ज्वालि दर्शये
 नि अयोध्याया ३२ ३६ ३७

रां मायया गृहीतमृगमारीचमरणमित्यर्थः मायासीतादतिरिति तद्रूपकर्मपुराणे उन्नरवडेचतुस्त्रिशो ध्यायो। रामस्य
 राणे एरुसेश्वरः सीता विशालनयनाचकमेकालचोदितः गृहीत्वा मायया च सुचरंती विजनेने विनोस माहसुमनश्चक्रैजापसः
 विज्ञायसाचतद्रावस्मत्वादाशरधिं पतिजगमशरणे वनि सावसथ्यशुचिस्मिता। प्रपद्ये पावकं देवसाकिरां विश्रुतो मुखं।
 पुवपुसर्वभूतदरिस्थिताः। ताद्यष्टश्लोका मुक्ताः शिवस्य हृदयजखारामपत्न्या शश्विनी ध्यापती मनसा तस्यै राममुनीलिते
 सथ्याद्गवानरुववाहोमहे श्वरः आविरासीत्सुदीप्तात्मा तेजसा निरेह त्रिवस्तु ह्या मायामयी सीता सरावरावधेच्छया सीता
 पावकोत्तरधीयत। कृत्यातुरावरावधरामो लक्ष्मणसंयुतः समादायाभवत्सीता शकाकुलितमानसः सा प्रत्यपायभूता
 मर्मपीपुनः विवेश पाकवरी संदहाहज्वलनोपिता। दग्धामायामयी सीता भगवानुग्रही धितिः रामाया दर्शयत्सीता पावको
 मगमनं विराधवध एव च। मायामारीचमरणं मायासीतादतिस्तथा ३८ जटापुष्पोमोक्षलाभः कवंधस्य तथैव च। शवर्पाः
 श्वात्सुर्गीविरासमागमः ३९ बालिनश्च वधः पश्चात्सीतान्वेषणमेव च। सेतुर्वधश्च जलधौलंकायाश्च निरोधनं ४०
 एतत्पतिव्रतानावै माहात्म्यकथितमंया। स्त्रीणां सर्वा घशमनं प्रायश्चितपरस्मत्तमिति अनेन स्त्रीणामेव विधाय दिअग्निप्र
 षाय विपरीतसर्वपापहरश्चेति सूचितं बाल्मीकं पिपिमारीचवधार्थं गते रामे रामहतेन तेन राम शरदसदृशद्वैरा क्रोशे कृतं लक्ष्मणस्य
 हापार्यगमनप्रेरणः वसरारण्यकांडे अपित्वासहरोमेराय श्वेयं पुनरागतः लक्ष्मणो नैव मुक्ता नुरुदती जनकात्मजा प्रसुवाचनतो
 जीववाष्यय रिस्तुता। गोदावरी प्रवेष्ट्या मिहीनारामेण लक्ष्मणा आवधिष्येथ यवात्महे विषमे देहमात्मनः। विषमे मृग्याहौ स्थित्वा त
 पातेनेतिर्यः पिवा मिवा विषती ह्येण प्रवेष्ट्या मिहृता शमनं त्वहराघवात्मकदापि पुरुषस्य शेरति सीता त्र्यासुचितो यमर्थः अम्य
 तिज्ञाय रावरा शरीरस्य शंजगन्मातुः प्रतिज्ञाहानिः स्यात्। तस्मात्प्रवेष्ट्या मिहृताशनमित्यनेन स्पकर्तव्यार्थरावोक्तं निमनवरात
 रादेवह मत्पुच्छसंवंधाग्निनालका राहो ययतिः अम्यथा रावरावशीकृतेन लोकपालाग्निना कथं तनगराहः स्यात् रातकाकि

प्रवेशतु तस्य स्यात्तत्र हा न्यातः पुपतिरिति ३८ ३९

एवमादीनिब्रह्मणोभ्योदानादीत्यादिनासाणिनिर्विकारेजन्मादिहिने आरोपयेति। एवमगाः कर्तृत्वादिकमपिममन्निष्टमेव रामे अ
तीत्यर्थः ४१ निर्विकारत्वमेव रामस्योपपादयतिरामस्योपपादयतिराम इतीति निष्कले निष्क्रिय शातमित्यादि श्रुतं: आनन्दमूर्तिर
वरूपे। अचलकूटस्थोत एव परिणामहीनः मायागुराणन्। मायया स्वरूपदार्थानाननुगतः तदधिष्ठातृत्वेन स्थितस्तथाविभा

स्पवधोपुद्गेसपुत्रस्यदुरात्मनः। विभीषणोराज्यदानं पुष्पकेण मया सह ४१ अयोध्यागमनं पश्चाद्वासे एवामिषेचनं।
निकर्माणि मये वाचरितान्यपि। आरोपयतिरामे स्मिन्निर्विकारे विलात्मनि ४२ रामो न गच्छति न तिष्ठति नानुशो
कतेत्यजति नो न करोति किंचित्। आनन्दमूर्तिरचलः परिणामहीनो मायागुराणन्नुगतो हितया विभाति ४३ श्री
महादेव उ० ततो रामः स्वयंप्राह हनुमन्तमुपस्थितं। शृणु तत्त्वं प्रवक्ष्यामि त्वात्मानात्मपरात्मनां ४४

मातियथारत्ववच्छेदेन सर्पाकारेणः करणपरिणाम इति रज्जुः स र्यात्मना भाति एतदेव विवर्त्तोपादानत्वं मिताहुः स च स
करणपरिणामः सत्त्वासत्त्वाभ्यामनिर्वचनीय इति युच्यते एवं प्रपंचोपपन्नवर्चनीय इति हिक् ४३ उपस्थितं आत्म
नीवेश्वरादिमस्याकथमिति जिज्ञासयोपपन्न आत्मा ईश्वरः अनात्मा चिदाभासो जीवपरमात्मा शुद्धचैतन्य ४४

इहातमाह आकाशस्येति एकस्याकाशस्य त्रिभिधो भेदः महाकाशजलाशयावच्छिन्नाकाशः प्रतिविवाकशश्चेति भेदात् तदे
काश इत्यर्थः सरवमहाकाशजलाशयेतदवच्छिन्न एव भवति तत्रैव जलाशयेऽपरप्रतिविवाकश्चैवारव्यदृश्यते एवं न भस्त्रि
४५ एवं इहातमुपपाद्यदार्ष्टान्तिकमाह बुद्धीति सर्वबुद्धिसाहित्या बुध्युपहिते चैतन्यपूर्ण उपाधि मंडलस्य विभुत्वाद्धिभुः

स्य यथा भेदस्त्रिविधो दृश्यते महान् जलाशये महाकाशस्तदवच्छिन्न एव हि प्रतिविं वारव्यमपरं दृश्यते त्रिविधं नमः ४५
बुध्यवच्छिन्नं चैतन्यमेकं पूर्णमथापरं । आभासस्त्वपरं विवभृतमेवं त्रिधा चितिः ४६

इसमहिषमायेतितदवच्छिन्नं चैतन्यमीश्वर इत्यर्थः अथापरमभासस्तद्बुद्धिप्रतिविं विवभृतो जीव इत्यर्थः अपरविवभृतत्वि
इत्यर्थः आभासस्त्वपरं विवभृतमिति पाठे बुध्यवच्छिन्नं चैतन्यमेकमित्यनेश्वरः पूर्णमथापरमिति सनेन श्रुत्वा आभासत्त्वप
ते जीवः जीवत्वमेव स्फुटयति विवभृतमिति विवभृतशब्दजगदवस्थामिमानि विशतिरेहेन्द्रियारिधितिव्युत्पत्तेः एतत्प्रतिविं वाकाश
स्थानीयमिति त्रिधा चित्तिरित्यर्थः साहुः तत्र द्वौ भिन्ना भौ उपाध्योर्विस्थात्वात् ४६

नैवं शुद्धचेतने साहीति व्यवहारानुपपत्तिः साक्षाद् दृष्टा हि साक्षी न च शुद्धचेतने दृष्टत्वमित्यत आह साभासेति। आभासेति। आ
 नचेतनप्रतिबिम्बनसहिताया बुद्धेरतः करणस्येत्यर्थः तदुक्तं कर्तृत्वमद्यधेः साक्षिरिति आरोप्यते तेनायं साक्षिपदवाच्य इत्यर्थः।
 यमाशयः जानातीत्यादावतः करणवृत्तिविशेषरूपाक्रियात्वात्तु वाच्या आभासविशिष्टश्रुतिर्धिया अयः। परस्परध्यासेना
 सवध्योर्विवेकाग्रहात्। तदुक्तं आचार्यैः आत्माभासस्तु निद्रुवायी धात्वर्थश्रुधियः क्रिया उभयं वा विकेकेन जानातीत्युच्यते म
 र्धः कतस्वमध्यस्य जानातीति न गच्छते तथा चैतन्यमध्यस्य तत्त्वबुद्धेरिहोक्तमिति आत्माभास इति वदुर्ग्रीहिः धियोतः करण
 क। उभयचेति आभासबुद्धितक्रियाणामिष्यत्वात्। अयं व्यवहारोपि मिष्येत्यर्थः एव च साभासबुद्धिगतद्रष्टृत्वस्याविच्छि
 मबुद्धेः कर्तृत्वमविच्छिन्ने विकारिणि। साक्षिरप्यारोप्यते भ्रांसाजीवत्वं च तथा बुद्धेः ४७ आभाससुष्ठु बुद्धिरवि
 नंतुत इह विच्छेदस्तु विकल्पतः ४८ धाकार्यमुच्यते। अविच्छि

नेऽविकारिणिसाक्षिणिवुद्धितादात्म्यापन्नाभासतादात्म्या ध्यासेनारोपः तथा जीवो नित्यः सत्य इत्यादि व्यवहारात् जीव
 रोप्यते इत्यर्थः ४७ आभासमादाय तु न तथा व्यवहारसंभव इत्याह आभासस्त्विति तस्य मूषात्वात् विद्याकार्यत्वाच्च तथा
 मादाय नोपपत्तिरित्यर्थः न दर्पणो मुखमस्ति मिथ्येवात्र दर्पणेषु मुखप्रभा। दिमेव सवसिद्धवाधानुभवात् अतएव साव
 वास्यमुखे आदर्शस्यत्वं त्वाध्यासिकनतु वास्तवमिति बोध्यं। आभासासत्यत्वाकरे प्रपंचितविस्तरमयान्नेहोच्यते न
 किंचितेवोत्पद्यते साह अविच्छिन्नविच्छेदोभेदस्तद्रहितं न चैव त्रिधा चित्तिरित्यसंगतं तत्राह विच्छेद इति भेद इत्यर्थः विक
 लकृत इत्यर्थः एव जीवानां परस्परभेदोपध्यासकृत एवेति बोध्यः ४८

वेप्रमाह अवच्छिन्नस्येति अवच्छेदोभेदस्तद्वतः आध्यासिकभेदवतः साभासस्याहमस्तत्त्वमस्यादिवाक्ये परोर्न ईश्वरेण
घतेतत्र यातथासति कल्पितभेदे सति उपपद्यतेति शेषः सर्वथा भेदाभावे तद्वत नार्थक्यवास्तवेऽपि भेदे तद्वत नार्थक्यवास्तव
प्यनिवृत्तिरिति भावः अत्रावच्छिन्नस्य साभासस्याहमपि त्वनेन त्वं पदार्थं दर्शितं पूर्वोक्तत्वेन तत्पदार्थो रक्षितः ४८ एतदे
देशफलमाह एव्येति आत्मनी जीवेश्वरयोरेक्यज्ञात्मानं वाधितं सन्नत्त्वपदन अहं ब्रह्म तित्त्वा नं पदे तिकर्मानुष्ठानात् पाप
त्रकषायेकर्मभिः पक्केततो हानप्रवर्ततेति स्मृतेः अयभावः जीवेश्वरयोरेक्यज्ञात्मानं वाधितं सन्नत्त्वपदन अहं ब्रह्म तित्त्वा नं पदे तिकर्मानुष्ठानात् पाप
तदेति तादृशज्ञाने सति न धर्मकत्वेन चिन्मात्रतया तत्स्वरूपज्ञानात् तत्स्वरूपाज्ञानरूपा विधात्वकार्यैः प्रपद्येः सह न श्य

च्छिन्नस्य परोर्न एकत्वं प्रतिपाद्यते। तत्त्वमस्यादिवाक्ये आभासस्याहमस्तथा ४८ ऐक्यज्ञानं परोक्षं न महावाक्येन चात्मनोः
तत्त्वमस्यादिवाक्येन शून्यं न संशयः ५०

यः एतेन भ्रष्टजीववत्कार्यजनन सामर्थ्यमेव तस्याज्ञानेन क्रियतेति पक्षोपास्तः तदुक्तं आचार्यैः। सोयमित्यादिवाक्येषु विरोधा
त्तयोः तागेन भाग्योरेक आश्रयो लक्ष्यते यथा माया विधे विहाये मुपाधि परजीवयोः अखंडं सच्चिदानंदपरं ब्रह्मैव लक्ष्यते तथा
देवदत्तस्यादौ पूर्वाभूतरूपतत्ताया इदानीमभूतमानत्वरूपे दत्ताया श्रुत्यागेन देवदत्तं स्वरूपमात्रं लक्ष्यते माया बुद्धिः समक्षि विद्या
हिरूपेति बोध्य अपरोक्षज्ञानमननादिसंस्कृता तऽकारणादेव दृश्यते त्वग्न्या बुद्धेति स्मृतेः। अग्रयामननादिसंस्कृतया शास्त्रावा
पदेशांशमदमादिसंस्कृतमन आत्मदर्शने करणमिति गीताभाष्योक्तेः श्रुतिरिति दिक्। उक्तं च नारदीयतत्त्वमस्यादिवाक्योक्त्यज्ञानमोक्षस्य
साधनमिति श्रुतिरपि न मेव विदित्वा तिमत्सुवेति। नात्यः पथा विद्यते यनापेति ५०

शान्तस्य मुखसाधनमाह एतदिति मद्रुक्कृतिहेतुगर्भविशेषणमद्रुवोमसापुज्यं भूः कारणत्वरार्घ्यपवक्रित्वतिरेकेकार्यव्यतिरेक
 मद्रुक्तीति शास्त्रगर्त्रेषु शास्त्रबोधितक्रियाकलायरूपगर्त्रेषु ५१ ममात्मनः मद्रूपस्पचेतनस्य ५२ ५३ सर्ववेदांतसंग्रहं सर्ववेदांत
 संग्रहं सर्ववेदांतप्रतिपाद्यार्थसारसंग्रहरूपं ५४ ५५ अतिमृष्टत्वोपपादकमतिपापीत्यादिसुर्वदेवैः परमिहलभते सर्वदेवैः अपरप्र
 एतद्विज्ञाय मद्रुक्कोमद्रुवायोपपद्यते। मद्रुक्क्रिविमुखानां हि शास्त्रमर्त्रेषु मुख्यतां। न ज्ञानेन च मोक्षस्य त्रैषां जन्मशतैरपि ५२ इदं
 संग्रहं ममात्मनो मयैव साक्षात्कथितं तवानघ। मद्रुक्क्रिहीनाय शठा यनत्वया दातव्यमैंद्रा पिरुज्यतोऽधिकं ५२ श्रीमहादेव उवाच।
 मिहितं देवि श्रीराम हरपं मया। अतिगुह्यतमं त्वं पवित्रं पापशोधनं ५३ साक्षाद्रामेण कथितं सर्ववेदांतसंग्रहं। यः पठे
 त्त्वा समुक्तो नात्र संशयः ५४ ब्रह्महत्यादिपापानि वदुर्जन्मा र्जितान्यपि। न शंपतिव न संदेहो राम स्पवच नं यथा ५५ अति
 ह्योतिपापी परधनपरदारेषु निक्षोभतो वास्तेयी ब्रह्मघ्नमाता पितृवधनिरतो यो गिहं हापकारी। यं संप्रज्याभिरामं पठति च
 मचंद्रस्पभक्त्या योगीशैः प्लवभं परमिहलभते सर्वदेवैः स पूज्यः ५६ इति श्री अध्यात्मरामायणे तुमामहेश्वरसंवादे श्री
 रामहरपं नाम श्रमः सर्गः १

लभत इत्यन्वयः ५६ इति श्रीमत्सकलराजिविपकुहरासमर्थत्यादिविहृदा बलीविराजमानस्य हिमतिवर्मरा
 मवर्मरा। कृतो अध्यात्मरामायणे सेतो बालका उग्रथमः सर्गः १

कोऽथमहमपीदं ॥१॥ प्राप्नोति परमाहृदि दीर्घायुः पुत्रसंततिं ॥ भूमिर्भारेण मग्ना दशवदनमु

शो वीक्ष्य ममिदं निधन्यासीति अतिसदेहं गच्छिः ग्रहिरामपरं ब्रह्मतर्हि कथं तस्य शोकादिमत्वा जीव-कथं तदोपास्यत्वमि
सदेहं रूपो गच्छिः विच्छिन्नः निवृत्तः १ भवः समग्रस्तमपहंतिनाशयति तादृशं एव तत्त्वामन्तरसायन एव तत्त्वरूपममृतजनं कमो
नपि वसामे नो न तप्यति २ पुनर्विस्तरेण रामकथा पृच्छति श्रीरामस्येति स्फुटाक्षरमिति क्रिया विशेषण ३ अथ महादेव उवाच कथा
तत्प्रवृत्तये तत्प्रमिश्रसामाहृतिविति आत्मा खेत्यध्यात्मसर्वी त्सु अतर्थास्ति मितपास्थितस्परामस्य चरितं तद्वर्णनं पकव्य ४
मुवाच । धन्यास्यनुगृहीतास्मि कृतार्थास्मि जगत्प्रभो विच्छिन्नो मे संदेहः अथिर्भवदनुग्रहात् १ चत्तुरबाहुलितं एव तत्त्वामन्तरसा
वंसां मे मनो देवन तप्यति भवापहं २ श्रीरामस्य कथा खेतः श्रुत्वा नया । दृष्टानीं श्रोतुमिदं विस्तरेण स्फुटाक्षरं ३ श्रीमहादेव उवाच । श्र
प्रवक्ष्यामि गुह्यं त्वत्तं महत् । अध्यात्म एव चरितं रामेणोक्तं पुरा मम ४ तद्वद कथयिष्यामि श्रुत्वा तत्तत्पत्रयापहं । यदुत्त्वा मु
रक्षो गणानां धत्वा गौरूपमादौ दिवि जमुनिजनेः साकमज्ञासनस्य । गत्वा लोकं रुदंतीत्यसंमुपगतं ब्रह्म लोकाहसर्वं ब्रह्माध्यात्वा
ह्या
मुहूर्तैः सकलमपि हृदा वेदशेषात्मकत्वात् ६

यप अध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकाख्यदुःखत्रयपतत्रघंरागदिजं कामक्रीडादिजं च द्वितीयचोरादिनिमित्ततृतीयं ग्रहाद्यावेशे निमित्त
कथां प्रसूतिमिदं रक्षो गणानां भारेण मग्ना स्वाधारजले मग्ना गौरूपघत्वा देवादिभिः सह ज्ञासनस्य ब्रह्म लोकाहसर्वं ब्रह्माध्यात्वा
मा प्रसर्वय सनु प्राह सच मुहूर्तध्यात्वा सकलदुःखकरणानि निरुत्तिका कारणवहदावेत् अज्ञानात् तत्र हेतुः । अशेषात्मकत्वात् सर्वस्य सत्यसम
हिरूपत्वात् इत्यर्थः ६

आदिति अनतरं मित्रिशेषः तदनंतरं ध्यानानंतरं मित्रार्थः देव्याचमम्पाचसहित इति शेषः अखिललोकहृत्स्यं सर्वांतर्यामिणामित्रार्थः सवा
म आत्माहृदीनिश्रुतेः अजर एष महात्माः तस्मिन् श्रुतेः सर्वाहः सर्वविदिति श्रुतेः ईश एष सर्वेश्वर इति श्रुतेः हरिराहम्पाचसहित इति श्रुतेः
भोगं क्रतोतथा वार्णं श्रुमे हरि घस्मात्तस्माद् हरिरहस्मत इति स्मृतेः अतिसिद्धनिर्मलहरि विष्णुप्रभराषणियदमुक्तेः पुराणेऽप्येवैस्तोत्रैर

क्षीरसमुद्रतीरमगमद्ब्रह्माथ देवैर्दत्तो देव्याचारिविललोकहृत्स्यमजरं सर्वज्ञमीशं हरिं। अस्तोषीत्श्रुतिसिद्धनिर्मलपदैः स्तोत्रैः
इवैर्मन्त्रागद्ग्यागिणीति विमले एतदवाध्येर्दत्तः ७ ततः स्फुरत्सहस्रांशुसहस्रसदृशप्रभः आविरासीद्धरिः प्राच्यां दिशि
स्तमः कथं विदुष्वान्न स्मदुर्दर्शमस्तुतात्मनां। इदानीं प्रतीकांशं स्मितास्यं पद्मलोचनं किरीटहृत्कारके परकुंडलैः
दिभिः विभ्राजमानं श्रीवत्सकोस्तुभप्रभयांचितं १० स्तुवद्भिः सततं यद्येवंपार्षदैः पारिवो ह्येतं। शंखं क्रगरापप्रवनमालावि
११ स्वर्णयज्ञोपवीतेन स्वर्णवर्णवरेण च। अत्रिपाभम्पाचसहितं गरुडोपरि संस्थितं ११ हर्षगद्ग्यावाचास्तोत्रं समुप
चक्रमे १३

अलिकैव च गद्ग्यावणीभक्ति तत्त्वादेवानंदवाच्याणां विमलत्व ७ सहस्रसर्पसहस्र ८ अकृतात्मतात्तानदीमानातेजोराशि
र्शन ८। १० पार्षदागरा ११ स्वर्णवर्णवरपीतावरं १२ १३

यत्किमधानोशः तेन कर्मैद्रिपसंग्रहः बुद्धीद्रिपारिणश्रोत्रादीनि आत्मा मनसैः कारणभूतेर्गतोऽस्मि कर्मपा
दृष्टिर्विंशतेऽप्यन्वयः १४ गुणमप्यसत्त्वरजस्तमोगुणपुक्तया सचिवया जगत्सृजसितेन स्रष्टृत्वादिना तेलेपोऽहं
तत्र हेतुगर्भविशेषण आनंदानुभवात्मनः आनंदाभिन्नानुभवरूप आत्मा यस्य तस्य एव वत्स्वरूपा परोक्षेण सर्वत्र मि

दि

॥ स्मिते पदं देवप्राणबुद्धीद्रिपात्मभिः । यच्चिंतते कर्मपाशाद्धृदि नित्यं मुमुक्षुभिः १४ मायया गुणमप्यात्वं सृज
तां जगत्तेन न ते लेपः स्नानं हानुभवात्मनः १५ तथा श्रुतेर्न दुष्टानां दानाध्ययनकर्मभिः शुद्धात्मनां ते यशसि सदा
॥ १६ अतस्तवांघ्रिर्मेदसश्चित्तदोषाय नुत्तये । सद्यो तर्ह्ये नित्यं मुनिभिः सात्वतैर्धृतः १७ ब्रह्माद्यैः स्वा
र्थैर्मेस्माभिः पूर्वसेवितः अपरोक्षानुभूत्यर्थं तानि मिर्हद्दि भावितः । तवांघ्रिं पूजो निर्मात्य तुलसीमासु
या विभोऽस्य धंते वक्षसि पदं लब्ध्वा पिश्रीः पैसे लिवत् १८

तदमिमानरहित इति भावः १५ दुष्टानां मलिनानां करणानां शुद्धात्मनां शुद्धातः करणतनियशसितवगुणकीर्तन १६ सा
हेः दुष्टानां तर्ह्ये सद्यो दसश्चित्तदोषाय नुत्तये । स्त्विति शेषः १७ स्वार्थसिद्ध्यर्थं वक्तव्यं स्यादिति सिद्ध्यर्थं वा
निमित्तानेकुभि १८ सपलिवत् आषेडिस्वः सपलिवदित्यर्थः १८

रणमभक्तेषु तवलहीसोप्यधिकामक्तिः। त्रीतिरतः सारवेदिनस्त्वचरणयोर्भक्तिमेव वांछंति २० अतश्चिपस्तेभक्तिरेव
षतं अतश्च त्वयः २१ ब्रह्माणं हरिः किं करोमीति वभाषेऽथ तं हरिवेद्याः प्रत्यवाचेति संबंधः २२ एव एति। रामपामासलो
स्माद्रावण उच्यते इति भारतोक्तेः मया ब्रह्मण रत्ने वरेण रर्षितो हस्तः वरश्च मनुष्यातिरिक्तावध्यत्वरूपः २३ ते देवाहमानुषेणो

त्वत्पादभक्तेषु तवभक्तिः श्रियोधिका। भक्तिमेवांछंति त्वद्भक्ताः सारवेदिनः २० अतस्त्वत्पादकमलेभक्तिरेव सरासु मे। संसा
रान्नामेषु तंभक्तिरेव ते २१ इति ब्रुवंतं ब्रह्माणं वभाषे भगवान् हरिः। किं करोमीति तं वेधाः प्रत्युवाचाति हर्षितः २२ भगव
मपौलस्तनयो महान्। राक्षसानामधियतिर्महत्तवरर्षितः २३ त्रिलोकीपा लां श्रुवाधते विश्रुवाधकः। मानु
स्य मया कल्याणकल्पिता २४ अतस्त्वं मातृषोभत्वा जहि देवरिपुं प्रभो। श्रीभगवानुवाच। कश्यपस्त्वरोदतस्त
मे। याचितः पुत्रभावाय तथे संगीकृतं मया २५ स इहानीदृशरथो भत्वातिष्ठति भूतलो। तस्याहं पुत्रतापिने
मेतकोशलयायां शुभे दिने २६ चतुर्धात्मानमेवाहं सृजामीतरयोः पृथक् २७

नयसाते। धिते न मे मया तस्मै वरोदत्तः यत्त्वया चिष्यसितनुम्पदास्पामीति कृतवरदानप्रतिज्ञास्यर्थः। तनोस्तेनाहपु
त्रे संगीकृतवरदानप्रतिज्ञास्यर्थः। तनोस्तेनाहपुत्रभावाय याचितं तथे संगीकृतमित्यर्थः २५ अहं तं सपुत्रतामेतपुत्रता
शाल्यायां मितरः सुमित्राकैकेष्वोरुमेवात्मानचतुर्धा चतुः प्रकारवयवसंस्थानैरलक्ष्मणभक्तशत्रुघ्नेति चतुः प्र
श्रुत्वा मित्स्वामि वर्तमानसामीप्ये लट् २७

लोक ३

मुहुर्मुहुर्मुक्तस्वभावः अच्युतः स्वस्वरूपात्कारापिनच्युतः शाश्वतं शिवमच्युतमिति श्रुतेः अनंतगुणः नित्यत्वादेतरहित इति वा
 परिच्छेदः पुरुषोत्तमः सर्वाधिष्ठानत्वात् २० वाचा कुबुध्यादीनां मिथ्याणां चोचरं वदति। यतो वाचो निवर्तते। अप्राप्यम
 श्रुतयः वागादिसर्वद्रष्टृत्वाच्च न तासां विषयः न हि यद्यदि प्रकाशको दीपो घटादिविषयो भवती अतएव त्वामतींद्रियं वेदवादि
 इति ते त्वासत्तामात्रं सर्वत्र स्वसंवेधात् सरिति व्यवहारो यथा सर्वः प्रजाः सरायतना इति श्रुतेः तानेकविग्रहं। सत्यं ज्ञान
 परमात्मानं कोशात्मा विस्मयाकुला। हर्षाश्रुपूर्णं नयनान्त्वा प्राञ्जलिरब्रवीत् १८ कौशलोवाच देवदेवमस्ते सुशोख च न
 धरामात्मा च्युतो नंतः पूर्णत्वं पुरुषोत्तमः २० वदं तगोचरं वाचां बुध्यादीनामतींद्रियं। त्वां वेदवादिनः सत्तामात्र
 विग्रहं २१ त्वमेव मायया विश्वं सृजस्य वसिष्ठं सिच सत्त्वादिगुणसंयुक्तं रूपं एवामलः सरा २२

तेः वदति २१ त्वमितित्वमेव मायया सत्त्वादिगुणसंयुक्तः तत्र गुणयुक्तब्रह्मविदमुद्रात्मकः स नृसृष्ट्यादिकरोषि। तत्र रतः
 तत्र ब्रह्मा सत्त्वं नेवस्तु निर्गुण एव त्वमित्याहुर्न परं वेति। तत्र गुणसंयुक्तोक्तं कर्त्तृत्वं न पाये क्षया चतुर्थदसर्थः यद्वा ज्ञानत्वं प्रसुषुप्ता
 यरूपविश्वप्रातः तेजसेभ्यस्तु र्यदसर्थं न वदतिः प्रतं नंतः प्रहंतानुभयतः यत्तमिति श्रुतेः दयहि क्रमेण जायतस्व प्रसुषुप्तावस्थानि
 मेधति अतएव सराऽमलः मायागुणास्पृष्टत्वादित्यर्थ २२

अमलत्वसूचितं निर्विकारत्वमेव स्पुः टपतिकरोषीवेति मायागतकृतिगत्यादिभिस्तद्धानिवभासिवस्तुते। विकारहीनत्वात्तत्कर्तृत्वादिति अ
धुर्वन्सर्वकृदुत्तिष्ठेनत्येति धावतः मायया सर्वशक्तित्वादनः सर्वदुःखामतरति अभियुक्ता २३ निर्विकारत्वे हेतुः श्रुतिदर्शितत्वाह
अप्राणगतिरिति। दिव्योष्टमूर्तपुरुषः सवाद्यामंतरात्यतः अप्राणोत्थमनाः शुभ्रोऽसरोत्तरतः पररतिमुः फधुतिः प्राणाद्युपाधिरहितः
तएव कृतिगत्यादि रहित इति भावः अक्षरमत्र मायाततः परतः नरुणास्पृष्टः सर्वतः परउत्कृष्ट इति श्रुतार्थः सर्वभूतेषु समसनघट इत्या
विनि

न कर्ता स्वंगच्छसीवन गच्छसि। नष्टलोषिष्टलोषीव पश्यसीवन पश्यसि २३ अप्राणोत्थमनाः शुद्धत्वादिस्रुतिरत्र वीत
सर्वेषु तिष्ठन्नपि नलस्यसे २४ अज्ञानधातुचिन्नानां व्यक्त एव सुमेधसां जठरे तव दृश्यं ते ब्रह्माज्ञाः परमाणवः २५ त्वं ममो
क्त इति लोकां विडं वसे। भक्तेरुक्तं पारवश्यं ते दृष्टुमेघरघत्तम २६ संसारसागरे मग्नापतिमुत्र धनादिषु। भ्रमामि मायया ते घया
रमूलमुपागता २७ देवत्वद्रूपमेतन्मे सरतिष्ठतु मानसे। आरुणोत्तुनमां माया तव विमोहिनी २८ अवि
सर्वतानुस्फुटत्वात् अतः सर्वत्र तिष्ठन्नपि २४ अज्ञानधातुचिन्नानां अज्ञानरूपाधकारवचिन्नेः शेषेष्वहीतेर्लस्यसे सुमे
ज्ञानाव्यक्त एव दृश्यतत्त्वगमया बुध्यास्स स्मयास्स स्मदर्शिभिरिति श्रुतेः यस्य तव जठरे ब्रह्माज्ञाः परमाणव इव दृश्यते २५
रसभूत इति लोकान् मम माहात्म्यं विडं वसे रत्नायपसिरात सर्वभक्तियारवश्यादि साहभक्तेरिति २६ पयिते ब्रयेयाः यत्पारिषु
योत्कटे पावती संसारसागरं भ्रमामि तद्याप्यघते पादमूलमागता तरिष्यामि इति मन्ये इति शेषः एतद्रूपशस्त्रचक्रगदाध
रत्वविशिष्टरूपं आशास्यात्तरमाह आरुणोत्त्विति २८

रलोकिकमिति सर्वलोके द्रष्टुमशक्यते नो मयत्वादि सार्थः २८ ननु त्वत्तारणार्थमेव परियग्रह इति वततत्राह ललितेति त
 लंससार ३० वदिष्टरूपमवर्तते नुमाहं चिति मानुषत्वमुपागतः मानुषत्वमायुक्तमिति ३१ तर्हि प्रथम एव किं तत्पारुपन
 वयेति अहपुत्रो यस्योक्तद्रवो मत्पुत्रस्व अतस्तत्प्रकटीकर्तुं तथा कृतमित्यर्थः ३२ प्राकृतनपसः फलमेतमेतद्रूपत्वपादहन
 विश्वात्मन्नेतद्रूपमलोकिकं दर्शयस्व महानंदवालभासे वैकोमलं २८ ललितालिङ्गनालापैस्तारिष्याम्युत्कटंतमः श्रीम
 चयघदिष्टं तवास्म्यंचतत्रद्रवतुनामथा ३० अहं तु ब्रह्मण पूर्वमेव भीरापनुत्रये। प्रार्थितो रावणं हंतुमानुषत्वमुपा
 दशरथेनाहं नपसाराधितः पुरा। मत्पुत्रत्वाभिकाहिरापातपाकृतमनिर्दिष्टे ३२ रूपमेतत्त्वपादं प्राप्तेन पसः प
 शंतं विमोहाय कल्पते त्वत्सुलभं ३३ संवादमावयो र्यस्तुपटे द्वाष्टराड्यादपि। सया मिति मम सारूप्यं मरणो मृत्स्मर्तिं लभे
 तुक्ता मातरं रामो वालो भूत्वा रुरोह वालत्वेपींद्रनीलाभो विशालाक्षो तिसृं ३४ वालारुणप्रतीकाशो लालिताखिल
 अथ राजा दशरथः श्रुत्वा पुत्रोद्भवोत्सवं। आनंदार्णवमग्ने सावाय यौगुहण सह ३६ रामं राजीवपत्रा संदृष्ट्वा हर्षांशु सं
 रुणजातकर्मणि कर्त्तव्यानि चकार सः ३७ कैकेयीचाप्यभरतमस्तकमलेक्षणां। सुमित्रापां यमो ज्ञातो शूरोऽसदृशाननौ ३८
 शनमात्रनपुरुषार्थो न आहमिति एवरूपस्य मम दर्शनमन्येस्तपोहीनैर्दुर्लभविमोहाय कल्पते चित्रशुद्धिद्वारा तत्त्वमस्यादिवाक्यजज्ञा
 पारकत्वेनेति भावः ३३ ३४ मत्तानुग्रहार्थतत्तु ध्येयमायिकमगवतो रूपमाह वालत्वेति ३५ लालिताखिललोकपः स्वावदु
 नलालितास्तेष्विता अखिललोकपादद्राह्यो येन सः पुत्रोद्भवपत्रोत्पत्तिस्तद्रूपमुत्सव ३६ राजीवकमलगुरोति करणेन तीयाता
 तकर्मणि बहुवचनेन नामकरणपर्यंतं कर्त्तव्यं पक्षी ३७ ३८

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ नकरातीमत्रहेतुरविकारीपरिणामहीनइति अविकारीतस्येवव्याख्यानेपरिणामहीनइति ६६ इति श्री
मत्सकलराजविपदुद्धरणसमर्थेत्यादिधिरदावलीविराजमानस्यहिर्मतिवर्मणः पुत्रस्यश्री रामवर्मणः कृतावध्यात्मरामायणसेतोवाल

वभूयुर्नगतांनायाः लीलपानरूपिणः लक्ष्मणस्तुसराराममनुगच्छतिसाहं ६१ सेवसेवकभावेनशत्रुघ्नोभरतंतथा। रामश्चापध
नित्यंनृणीवारान्वितः ६२ अश्वाखरोवनं पाति मृगयायैसल ह्मणः। हत्वा हुहृमृगात्सर्वानपि त्रैसर्वन्यवेदपत ६३ प्रातरुत्था
जानः पितरावभिवाद्य च। पौरकार्याणि सर्वाणि करोति विनया न्वितः ६४ बंधुभिंसहितो नित्यं सुखा मुनिभिरन्वृष्टो धर्मशा
स्त्राणि श्रोति व्याकरोति च ६५ एवं परात्मा मनुजावतारो मनुष्यलोका ननु सत्यसर्वं। चक्रे विकारी परिणामहीनो विचा
रानकरोति किंचित् ६६ इति श्रीमदध्यात्मरामायणोत्तमामहेश्वरसवारेवालकोडेत्तजीयः सर्गः ३ कदाचित्कोशिकोभ्यागा
ध्यां तु नलमभः ३ हुं रामं परात्मानं ज्ञातं तात्वा स्वमायया १ दृष्ट्वा दशरथो राजा प्रत्युत्थायाचिरेण तु वसिष्ठेन समागम्य
वायया विधि २ प्रत्युवाच मुनिराजा प्रांजलिर्भक्तिवन्मधी। कृतार्थोऽस्मि सतींद्राहं त्वदागमनकारणं ३ त्वद्विधाय
तत्रैवायं तिसंपदः। पश्य मागतो सित्वं ब्रूहि सत्यं कसरो मितं ४

सर्ग ३ अथ सरासेनेतु विश्वामित्रागमनमाह कदाचिदिति रामं स्वमायया ज्ञातं तात्वा तद्रूपमभ्यागारित्यन्वय १ अवि
रानाव्यवहितोत्रकाले प्रत्युत्थाय वसिष्ठेन समागम्य सहितो भूत्वेति यावत्पूजने मुनिः कर्म २ नम्रशरीरत्वेन नम्रधी खानुमा
रूपात्कारणमित्यर्थः ३ तत्रैव तद्गृह एव भवद्वा गमनस्य सकलसपत्न्यवधकदुरितनाशकत्वादिति भावः तत्करोमीति
सत्यं ब्रवीमीति शेषः ४

प्राप्तितात्वासुरासीत्यष्ट ५ परारमेतदेतवय ६ तवमेव तदेव तवमेव तदर्थः ७ पप्रद्येसस्यविश्वामित्रवचोन्तर
 ८ १६ तः मत्सनि धातौ २० प्रत्याख्यातोपदीति मविष्पतीति शेषः अथो रामवि योगकृतमरणा भावरूपे अस
 प्रत्याख्यातजयापंतत्सु लयाय च ११ अतिवतिरामः सर्वमपि मानुषरवेदाती पुनरपि मानुषो जातिविश्वामि

विश्वामित्रतः प्रीतः प्रत्युवाच महा मुनिः अहं पर्वरासं प्रमिदुष्टापदं सुरानपि नृप यद्वारमेतदादेत्याविष्ट
 तितित्यशः मारिचश्च सुबाहुश्च परैश्चो नुचरे सतः ६ अतस्ते यो वै धौर्ध्यायत्येहं रामं प्रयच्छ मे। लक्ष्मणेन स
 त्रा तव मे यो भविष्यति ७ वसिष्ठेन सहामं अरी यतो वरिरोचते। यमश्च गुरु मे कान्ते राजा चिंता परा यः राः
 करोमि गुणेपमं त्यक्तं नोत्सहने मनः। वरुषसहस्रान्ते कहे नोत्पारिताः सुताः दृचत्वारो मातुल्या तेने वोर
 तिवह्निमः। रामो ह्युदागच्छति चेन्नेत्री तौ मिक ये च न १० प्रत्याख्यातो यदिसुतिः शायं सस्यत्यसं शयः कथं
 यो भवेत्सत्यमसत्यं चोपि न स्पृशेत् ११ वसिष्ठ उवाच। अतएव तव देवगुल्यं गोपनीयं ततः। समानमातुषो
 तः परमात्मा सनातनः १२ अमेभी एव तारं ब्रह्मणा प्रार्थितः पुणः सर्वजातो भवने कोशाया योतवान्
 १३ त्वं तु मजापतेः सर्वकश्यपो ब्रह्मणा सुतः। कोशाल्यादिभिरुत्तमैर्नोतदं मजापतेः नृपदेवैर्नोतु च। दि
 तदेव माता पुर्वयशस्विनी १४ भवेत्तौ तव उभवेते व पाते वहुवत्सरः। अग्रा म्यविषयो विष्णु स जाध्याने कतरी
 नरा प्रसन्नो भगवान् बरहो भक्तै वत्सलः १५ हरणीष्वरमित्युक्तौ स्वमे पुत्रो भवान्मल। इति त्वया याचितो सोम
 गवाभूतमावनः १६
 त इति न किनु सनातनो निर्विकारत्वात्सदैकरूपोयः परमात्मा स एव ब्रह्मण्यपु रा प्रार्थितः स नृपव भवने जत इत्यच यः
 १२। १३ भगवद्देवतारयोग्यतामाह त्वेति ते माते रुतवतो १४ अग्रा म्यविषयो ग्रा म्यविषया नासूक्तौ तेन ब्रह्मवत्
 स्तुति १५। १६

यंप्र
 प

श्रीबोलस्मरणः शेषांशोलस्मरण इत्यर्थः १७ श्रवचक्रादामतासे वंघिनीचक्रादप्रविनिशेषः नौषट्थशत्रुमौजानावित्त
र्थः १८ १९ २० प्रमुदितोतररुदचितः २१ मध्यवध्रीयेतिमजापतेत्वाहिकारेणावजिघ्रासिहस्तापुयाजीवशब्दः श्रुत
मित्यवध्यागामेचलिनेगेनतस्वपुत्रावापुर्वदि करत्वातत्कारणमिति बोध्य २२ आगतोस्वस्वप्रापमासोरामलक्ष्मणौ

येत्युक्ताद्यपुत्रमेजातो रामः सुखहिराशेषलक्ष्मणो राजनरामिवानुपयते १७ जातो मरुतशत्रुघ्नोश्वच
रादामतः ॥ योगमायायितीतिजाताजनकैरिनी १८ विश्वामित्रो विरावायतो योजयितुमागतः १९ नरुद्यगमे
नेवकेत्येकराचन २१ अतः प्रीतेन मनसा प्रज्जित्वा यकोधिकं प्रेषयस्वामाभायं राघवं सहलक्ष्मणौ २० व
हेनैवमुक्ते सुराजदशायज्ञदा हेतुकृत्यमिवात्मानं मेने प्रमुदितोतरः २२ आह यरामरामेति हेतुः नरुद्यगमे
पुत्रीमिरमिनिदेष्टा आगतोरामलक्ष्मणौ २३ गृहीत्यावापत्तुणीः राघवकृपयेष्टयोः विदितं लक्ष्म
णचिसादरां आलोपक धर्मवध्यायकोशकायसमर्थपत २२ ततो निरुद्धमगवानविश्वामित्रः प्रतापवा
आशीमिरमिनिदेष्टा रागतोरामलक्ष्मणौ २३ गृहीत्यावापत्तुणीः राघवाखरुधरोययो किंचिदेष्टामनि
म्यराममाह यमकृतः २४ इहोबलांचातिबलाविधेदेवेति निमित्तं यद्येष्टिरुद्रामात्रेण सुस्थामादि
जापते २५ ततत्र त्रीयगगोतेतां टकावनमागमन् विश्वामित्रस्तदाग्राहरोमं संपराक्रमं २६ अत्रा
तताटकातामराससीकामरुपिणी वाधते लोकमखिलं जहिरमाविचारयन् २७ तद्येति धनुरादाय
गुरोरघुनरुतः १८ कारमकरोत्तेन राघेनापरपवनं २८

गृहीत्यापयोजगामेत्यर्थः २४ बलातिबलाविद्याशरीरसामर्थ्यसंयारुनदारेष्टाधिकावलधेहित
इतिमत्रलिगोत् अतितिबलातुसकल्यमात्रादिहजनि केत्याह २५ २६ अविचारयन्स्त्रियाश्रवध
त्वमविचारयन् इत्यर्थः २७ सुगुरांशोरुद्रात्प्राप्तं नशब्देन धनुः शब्देन २८

तत्समीपे सप्तर्षीये जनाश्रितः सागरो धसीति वात्मीत्युक्तेऽत्र नमि मय आग्नेयास्त्र युक्तेः अजय
 रति यावत् ८ ॥ ११ ॥ १२ ॥ न्यस्तं तनगराति कस्तिष्ठि न्यासत्वेन स्यादिति १३ महासत्त्वमिति १४ गास

राम ५

नंद ३

रं केतुमारी चंमामयन् शतयोजनं यातया मासजलधोत ६ नमि वामवत् ७ द्वितीयाग्निमयो वाराः सु
 मदं हतं क्षणात् ८ अथरेलक्ष्मरो नाशुह काल इनु यायिनः ८ पुष्पे धेरिकिरे वारा घवं सहल क्ष्मणं दे
 दुमयीने दुत्तु हवुः सिद्धचारणाः ९ विश्वा मित्रसे सप्तर्षीनां हं घुने १० के निवेश्य चालिं ग्यमत्तया
 व्याकुले क्षणाः १० मोजयित्वा स ह्मात्रा रामे य कृत्वा दिभिः पुराणा वाको मधुरे मिनाय दिवसत्रयं ११
 तुर्थे ह निसं प्राप्ते कौशिकी राममत्रवीत् १२ रामे महायते इ हं ग घ्रा महे वयं १३ विदेह राजन गे जन कस्य
 हात्मनः तत्र माहे श्वरं चायमति सलं चिना किना १३ इ क्षात्वे महासत्त्वं सप्तर्षीजन केन चारु युक्ता मुनिभि
 र्गम्यां ययोगासमीपे १४ गीतमस्या अमं पुण्यं यत्राहं ल्या स्थितौ तैः १५ अयं फलो वेतं पारयैः परिदेहितं
 १५ म गायक्षिगरो धीने नाना जंतु विवर्जितं १६ ह्वाच मुनि श्रीमान् रामो राजीवलोचनः १६ क स्येत रा अमपदं
 मो निमास्य घ्रमं मरुता यत्र पुष्पक ले युक्ते जंतुभिः परिवर्जितं १७ आत्मा इ य निमेचे तो भगवन् क्रुहितत्वतः
 विश्वा मित्र उवाच १८ अणु राम पुरा रत्ने गीत मो लोक विप्रुतः सर्व धर्म भक्तो श्री इत वसां राधयत् हरिं १९

मी पगमिनि गीतमाश्रम विशेषणं १८ यत्र अहल्या जतय आस्थिते तन्व धः १५ नाज्ञा जंतुभि नाना म करैः सुप्रमति
 मिर विहीन गीतम श्रापयति मयः १६ १७ १८ तप सा हरि मायध

शिलामयी

राम
 २७

असहमानेतिष्टे ६ः जोषसंस्मृतिताञ्जनि कुहा २ दी ३० ३१ ३२ ततस्तारकावमकर्मवशादितिनुष्टोविष्णुमित्रकिंति
त्यरामगुरुत्वेनस्वस्य अतकाले मुक्तिपदमाप्ति योग्यतालाभविचार्यत्यर्थः-अभिरामायरामायसरहस्यमंत्रमस्तुजाल
६० वित्यन्यत्रः ३३ ३४ श्रीमत्सकलराजिविषयुद्धारासमर्थत्वादि विरुहावली विरातमानस्यहिम्मतिसंज्ञाः कृतावध्या

नष्टुत्वासहमानासातारकारचोररूपिणीकैवसंस्मृतिताञ्जनि कुहावमेघवत्तुर्दतामेकेनशारेणष्टुताया
नवक्षसि॥ यथातविधिनेचोरायै नरेवमंतीरुधिरं यदु ३० ततोतिहुरीय क्षो सर्वाभरणाभूषिता। शापात्पि
तो मा सामुक्ता रामप्रसादतः ३१ नत्वारामपरिक्रम्यगतां मातुयादिवं ३२ ततोतिहुरीयः परिरभ्यरामं ६ स्तुर्धन्य
यविचिंत्य किं चित्। सर्वास्तुजाले सरहस्यमंत्रमीत्याभिरामाय ३३ प्रत्युष्टः ३४ ३५ तिथीमदध्यात्मरामाय सोवा
ति श्रीनमामहे श्वा संवारेचतुर्थसर्गः ६ तत्र कामाक्षी मेरुमय काननमुनेन सं किलेति उपित्वारजिनीमिकाप्रभाते
नैः १ सि द्वाअमंगताः सर्वसि २ ३ चारणसेवितं। विष्णुमित्रेरासंदिहामुनयत्ननिवासिनः २ कृतावमेघवतीच
मलक्ष्मणयोर्दुतं। श्रीरामः कौशिकं प्रहसुनेरी क्षो प्रविश्यतो ३६ शयस्वमहाभागकुतलोराससाधमो। तथे
कामुत्रियं च मारेमेमुनिभिः सह ७ मध्याने ३६ शान्ते तौराक्षस्तीकामरूपिणो। मारीचश्च सुवाहुश्च वव
धिरस्थिता एमोपि धनुर्हयद्वौ वारो सं ६ धेसुधीः। आ कर्णानि समाहूय विसर्जयतयोः ८ यक् ६
त

यरासेतोवाल काउचतुर्थसर्गः ८ तत्र कामाक्षी मेतारकावधरधनमूर्ते कामाअमारये कामस्यरुद्राण नै
३६ केवनेता कामयादेवमुनिसकुले १ सि द्वाअमंगतिश्चातित्रासस्यानवासनाअमारव्यातनिवासिनसिद्ध
नैः २। ३। कुत आगच्छतः कस्मिन्कलिरिति शेषः ७ ६ दशाते ६ एते ५ द्वावारो सरधेश्चकालातरत्वेवि

युगपदिब ६

कलितस्तु कृतालो न सहस्राण्ये कविंशतिः॥ कुलीनाः संमताः सर्ववेदशास्त्रार्थपारगाः॥ २ मूल

वासव तवान्तामहल्यां धर्षयितुं यमाक्तं अंतरं मुमुक्षुः सानिधिरूपमेसेरसीदिनिशेयः २१ गीतमेगहानि
 निवेष्टेरातत्तहं प्रविश्यतामहं मविश्वतामहल्या धर्षयित्वोयमुमुक्षुः गीतमुनिविद्यगहमागत २२ स
 तं तं
 स्मरदोक्त्यामहल्यां लोकसुराणि ब्रह्मचर्येण संतुष्टः शुक्रपरायणः २० तया सार्धं निहावासी गीतम
 वरः। शक्रसुतो धर्षयितुं मेतं प्रसुरः २१ क राचिमुनिवेष्टेरा निगीतमेगहानि धर्षयित्वो अनिरगात्
 निरप्यगत २२ ह्वायातं स्वकृतेण मुनिः परमकोपनः। पप्रच्छ कत्वे दुष्टात्मन मम रूप धरो धुमः ३ स
 उहेन चेन् स कम्प्यामि न संशयः। सोऽब्रवी देवराजो ह पादु मोकामकिं करं २४ कर्तुं गुप्तिं कर्म मया क
 चेत्तस्य। गीतमः क्रोधतामा हः शशापु रि विनाशियं २५ यो निलं यदुष्टात्म सहस्रमगवाभवा शशा
 धराजानं प्रविश्य स्वाश्रमे दूतं २६ ह्वा हल्यावेपमानो प्रोजलिं गीतमो मवीर उहेत्वे निह ३० वने शिलाया
 मिमम २७ निराहारा विवाहैः यः परममास्थिता। आतपानि त्ववर्षादि सहि ह्युः परमेश्वरं २८ ध्याये
 ४६ ममेकाय मनसा नृदि सस्थि ते। नानातनु विहीनो य आश्रमो मे भविष्यति २९ पर्ववर्ष सहस्रेषु स्वनेकेषु
 पतेषु च। रामो राशरथिः श्रीमान्। मिष्यति सानुजः ३० यदा तदा श्रम शिलापादाभ्यामाक्रमिष्यति। तदेव
 क्षुत्पापात्वं रामं से पुन्यभक्तिनः ३१ परिक्रम्य नमस्कृत्य तत्पादादि मोक्षसे। पर्ववर्ष नममुष्का पा
 करिष्यसि यथासुखं ३२ इत्युक्तो गीतमः प्रागादि मेव तेन गीतमो। तदा ह्यहिल्याभूतानां महत्प्रया
 स्वाश्रमेऽपि ३३
 रूपेण स्वस्वामिनो गीतमस्य रूपेण उष्टात्मत्वे हेतुमदुपधरत्वं २३ कौमकिं करं कामपरवशात्तया अयुक्तव
 करमिष्यः २४। २५। २६ शिलायामिति लीना भूत्वे निशेयः २७। २८। २९ ह्याम कि या स्वयं से व शा
 यातमाह पवमिति ३० तदा श्रय शिलां त्व ह्येयाश्रय शिलां ३१। ३२ तदा हितम म निशु मे स्वाश्रमेऽपि

वासव तवान्तामहल्यां धर्षयितुं यमाक्तं अंतरं मुमुक्षुः सानिधिरूपमेसेरसीदिनिशेयः २१ गीतमेगहानि

३४। ३५। ३६। ३७ चतुर्भुजमिति स्वस्वमगवदवतारस्वमत्पापनायमघ्ये चतुर्भुज रूपको शास्त्राभिर्प्रयित्वा युनर्हि मुन
रूपे रो व स्थितः त्वा ह धनु रिति ३८। ३९। ४० हर्षजन्मदयन्तरूपजलंत घृत्ने नेत्रा जेतस्याः सा ४१ ऐलत अतो वीजः
भूता विज्यस्मा ह्ने ३- व्यत्य येन शयो लुग भावः उल्लोरे क ऋति वा ह्य को रे घार राते न व पा हा दु सं सं ल ग र ज्ञः क रा

न धपा र ज स्व र्धं कां स ते र्प ना श नां आ ले घा वि र घु श्रे ष्ठ पो डु व्कर मा स्थि ता ३७ पा व य स्व सु ने र्भा र्थी
क ल्यो वृ स्त णः सु नो र त्पु क्को रा घ वे ह ले र ही त्वा मु नि युं ग वः । ह री युं ग वः स चा ह ल्या मु ने रा त व सा स्थि ता
ः शि ला प दा स्म हा तां चो प श्य त यो ध नो ३६ न ना म रा घ वो ह ल्या रा मो ह मि ति वा व री त । त तो ह हू र घु
हं पी त को प्रो य वा स सं ३७ च तु भुं जं शं ख च क्रं ग हा यं क ज धा रि तां । ध नु र्वा रा ध रं रा मं ल ह्म रो न स म चि ते
स्मि त व क्रं प म्ने त्रं प्र वि त्सां कि त व ह स सं । नी ल मा रा क्य सं का रो छो त ये तं दि द्रो द रा ३८ ह हू र रा मं
ना ये ह र्ष वि वि स्फा रि तो ह रा ग गो त म स्य व चः स्म त्वा ता त्वा ना रा य रां व रं ४० सं स ज्य वि धि व द्वा म म
ह मि र ति र्दि ता । ह र्वां शु ज ल ने त्रां ता रं उ व त्ता शि प त्प सा । उ न्या य च पु न र्द हू र रा मं रा ज्जि व लो च नं
धु ल कां कि त स र्वां गी मि रा ग ह र्द ये ल त । अ ह ल्यो वा व । अ हो कृ ता र्थी स्मि ज ग नि वा स ते पा हा दु सं
ले ग र जः का रा न ह । स्य रा मि य त म प्र ज्ञ शं क रा हि मि र्दि म न्य ते रं धि त मा न सै स हा ४२

व धा ह ह कृ ता र्थी स्मि मु क्त रा य सि अ हो ह्ना श्र यो अ य स्व स्य कृ ता र्थ ज्वे ह त मा हा य ते पा र यं प्रं य प्र ज्ञ
। स ह ला भा दुं धि त मा न सैः पी त मा न सैः स हा ह्नु र्दि म न्य ते त रं स्य शो मी ति च कृ ता र्थी स्मि २४२

प्राश्न्यर्थनिदिशतास्तवस्व... ननु गुणोत्तमवर्ज... प्राप्तिपादो जवजो गृही... कृतेयत्...
 सप्रसन्नः सर्वव्याप्तोपि स न आनन्दमयः न त्वरु... जगत् आत्मनिमत्त... नदिमोहयन्मनु...
 चलसि क्रियाभावोपलभ्यमानमिदं विरोधात् सोऽत्र ओपाधिकत्वेन तत्परिहायत् न चोदशस्य मनुष्यभावः क...
 हातिमायिक इति सकलमायावद्वि... अत्युत्कृष्टः सकलजगद्देहायैरायुषश्च मनुष्यसमर्थमायावदिति त्वयि...
 इमायिधिकमेवेहैतवशरीरचलनादिचनचित्तरवदिति भावः ७३ यत्प्रादुर्भूतं विद्वत्प्रादुर्भूतं त्रिपुराणां क...
 गोविचित्रं तदवसवेष्टितं मनुष्यमायावेन विमोहयन् जगत् च त्वस्य जन्म च रणादिवर्जितः संप्रसन्न आनन्दम...
 तमायिका ७३ यत्प्रादुर्भूतं जगत्परागपुवित्रगता भागीरथी भवविरं धिमुखा न्युनाति सा ह्यात्सपदममद्विष...
 नहात्ते किं वरायते मम सुरावृत्तभागधेये ७४ मर्त्यावतारे मनुजा सुतिह रिसमाभिधेयं रमणीयं देहिनां धनु...
 पप्रविशाललोचने भजा मितिसंनयराजजिह्व ७५ यत्प्रादुर्भूतं कर्तृजरजः प्रतिभिर्विमन्येयं नामि...
 कजभवः कमलासनम् । यन्नामसारसिको भगवान्पुरारिसंरामचन्द्रमणिप्रदेहिभावेपामि ७६ य...
 पावतारचरितानि विरचितो के गायेति तारसुखा भवपुत्राद्याः । आनन्दजा प्रयत्नसिक्तकुचाग्रसीमावा...
 गीश्वरी च तमहं शरणा मपये ७७
 ७७ रमणीय देहिनमित्पार्थ ७५ यस्य योही विष्णु पादस्य विष्णु प्रजातीति श्रुतिः तदेव पकजयस्य रजः रज इव सर्व...
 प्राः यथा कमले लो गध्य संपादकतया तद्विद्यमानं रजपदसारं एव विष्णुस्य सत्ताभानसंपादकतया त्रैलोक्यसारांश...
 त्वा इजस्तद्येति भिर्विमन्य शरीररूपोपनिषद्मन्त्रत्वात् स्येति भावः यन्नाम्ना मध्ये सारनामयमेतितस्य रसि...
 कस्तद्विषयप्रीतिमान् भगवान्पश्यन् धर्मयशोलक्ष्मीतानवैराग्यवान् पुराणमेयाप्युत्समग्रस्य पशसः श्रियः...
 तानवैराग्यव्योवराणां भगवत्सकल्लोकेऽन्यत्विनिमलयेव भूतानां मागतिगतिवैति विद्यामविद्या च सवाच्यो...
 भगवानित्युक्तो वा ७६ विरचितो के प्रसन्नो के नारदसुखा भवपुत्राद्याः श्रुत्वा चरितस्मरजानहा...
 श्रुतिः सिक्तकुचाग्रैश्चैव कंच योसीमनिप्रातभागे च य...

७७ रमणीय देहिनमित्पार्थ ७५ यस्य योही विष्णु पादस्य विष्णु प्रजातीति श्रुतिः तदेव पकजयस्य रजः रज इव सर्व...
 प्राः यथा कमले लो गध्य संपादकतया तद्विद्यमानं रजपदसारं एव विष्णुस्य सत्ताभानसंपादकतया त्रैलोक्यसारांश...
 त्वा इजस्तद्येति भिर्विमन्य शरीररूपोपनिषद्मन्त्रत्वात् स्येति भावः यन्नाम्ना मध्ये सारनामयमेतितस्य रसि...
 कस्तद्विषयप्रीतिमान् भगवान्पश्यन् धर्मयशोलक्ष्मीतानवैराग्यवान् पुराणमेयाप्युत्समग्रस्य पशसः श्रियः...
 तानवैराग्यव्योवराणां भगवत्सकल्लोकेऽन्यत्विनिमलयेव भूतानां मागतिगतिवैति विद्यामविद्या च सवाच्यो...
 भगवानित्युक्तो वा ७६ विरचितो के प्रसन्नो के नारदसुखा भवपुत्राद्याः श्रुत्वा चरितस्मरजानहा...
 श्रुतिः सिक्तकुचाग्रैश्चैव कंच योसीमनिप्रातभागे च य...

अव्यक्तस्य वाचकः प्रगावशतिपातं जलसूत्रात् जगतीत्यामिति निरुपाधिकरः सकलगुणो न सतदाद्यः पद-
मच्च-ओमिति ब्रह्मविष्णुशिवात्मकत्वेन सतदाद्यः । तुर्येणानारदस्य धृतिनाचसु ब्रह्मसूत्रस्य तद्वत्तत्र विदुषु
मयस्य सोहमिति शब्देन सकारात् साहकारात् सांख्येयधित्वात्ततः परं सेधिकुर्यान्पूर्वरूपात्ततो सोमरावो भवेदिति
भावसाधनेन सपित्रहमनुवादेन तत्र विदिष्टा जगतीत्यमेव प्रतिपादनात् स गुरा एव तदर्थः यदा सकारहकारलोपे
रुत्त्वयोत्यागाच्छ्रुमेव त्रमेव त्रुल्लतदर्थः अत्र शक्तिगुहादिप्रकारेण त्रचित्तारेण प्रयंचितः । तर्हि क किं
प्रयोगेनेत्याहवाचामविषय इति निर्धर्मकत्वाच्छ्रुत्या असमवेन स्वरूपतत्तत्र जगत्वाधादिविषय इत्यर्थः नन्वेव य

ॐकारवाच्यत्वेन समवाचास विषयः पुमान्वाच्यवाचकमेवेन समवानेव जगत्त्वयः परं कार्यकारणकर्तृत्वे फ
लसाधनमेवेतः । एको विभासि समत्वे मायकावुरुपपा ५३ तन्मायामोहितविद्यत्त्वात् जीनेति तत्त्वतः ।
मानुष्यामिमम्येते मायिने परमेश्वरं ५४

वाचकः प्रगावशतिपातं जलसूत्रात् सगतिस्तत्राहवाधेति वाच्यवाचकमिति च कमेदेन तत्कल्पतया भवानेव माय
जन्मय इति कल्पितमेवेन कल्पितगुणो ज्ञातवाच्यत्वे गृहीत्वा पारमर्षसूत्रोपपत्तिरिति भावः ५२ उक्तं जगत्त्व
यत्त्वमायिकमित्याह । कथित्वादि कार्यमरुतत्वादि कारणा माया रूपान्तरलः प्रकृतिः कर्तृत्वतत्तदुपादानमाययपरो
हानानचिकीर्षा कतिमात्रकलस्वे गनरका हि साधनं केवाहिवेदादि एतदेतः पदो पितृवद्वक्तृपयामोयया उक्तमेवे
युक्तेश्वासा । उक्तं च विष्णुपुराणे सर्वप्रलप्रकृतिव्यक्तकृपी जगत्त्रसः तस्मिन्नेव लयसर्वयाजितं त्रदिति । कर्त्री क्रिया
णा सत्त्वरत्यनेकैः तुः सत्त्वरत्नकर्मफलचातस्या । यत्सु गार्हियत्साधनपद्य धोषतो हरेर्न किंचित्प्रतिरिक्तमस्तीति ५३ न
न्वीदृशो यद्यहं हिलो कोमातथा किमिति मजा तोतीत्यत्राह त्वन्माययेति । त्वद्विषयामाययेत्यर्थः तदुक्तं वि
ष्णुपुराणे सोहं सत्त्वं जगद्वेदसदेवासुरमानुषा । आविद्यामोहिजात्मानः पुत्रयामि नन्द इति ५४

अ. रा. वा.

२७

ननु तर्हि तादृशं वाह्यं नृणां नृणां काशावदिति न च लो ग्नियः बुद्धो ता न रूपः सत्य सत्य सत्य काशः नित्यः सत्यमनादि
ते अथ यत्नं सतेतत् ५५ म् अत मोय रात्र धा ना ॥ अत यत्ना ता मे मस्तु या त्व इ पला नायेति भावः ५६ म् अत निरत
रा ५७ पुरुषा ध्ये स कल पुरुष सा धिवत् पी के शा त् पी का रा मि ति द्वा रा मि ति ह्यतः नृप्य ति वि ये इ ति नृ पी
का रा इ ति द्वा रा मि त् पी के शा म ये पु चे ति वि सु ध मी भा त या ह ल्म ये त न्ना म स्म ते नार जी व स म् हो ऽ प न र मा नं य स्या
अ का शा व त्वं सर्व त्र व हि रं त र्ग तो म लः ॥ अ सं गि त् च लो नित्यः शु को बु धः स र्व व यः ५५ यो वि न्म टा ह म ता
नेत त्वं ज्ञा ते क थं वि मो ॥ त स्मा ते श त शो रा म न म स्तु या म न य धीः ५६ दे व मे य त्र क त्री पि स्थि ता या अ धि स
हा त्व त्वा इ क म ले स क्ता म कि रे व स दा तु मे ५७ न म ते पुरु षा ध्ये स ते म ते भ क्त व त्से ल न म म ते स्तु नृ पी के शा
रा य रा न मो तु ते ५८ भ व भ य ह र मे कं भा नु को टि प्र का षां क र ध त रा र चा पे काल मे ध र्वा भा से । क न क रु चि स्त
व र म व कं उ ला च क म ल वि श्रा न्ते त्र सा नु र रा म मी डे ५९ त्तु ते वे पुरु षे सा सा द्रा घ वे पु लः स्थि तं परि त्र म्प म
ग म्पा शु सो नु ता ता य यौ व ति ६० अ ह ल्य या कृ ते त्ते त्र पः प ठे इ कि से यु तः । स मु अ ते रि व ले पा ये य रं त्र स्ता
ग षा त ६१ पु त्रा र्थे य प ठे इ त्पा रा मे त्ति वि धा य चो सं व ह रे रा ल भ ते वं ध्या अ पि सु पु त्र के ६२ स वी
मि त या त त्र स्थि त त्वा ना रा य रा न य ती ति म रः ॥ कामा न वा ज्ञे ति रा म र्च ३ म सा द तः
ये व या य न त स्य ते न ना रा य रा स्म त इ ति म नुः ॥ आ यो न रा त स्थि त त्वा न वा ना रा य राः अ स्म मे त्र स्य स सा र भ य
क त्वा स्मा र रा त इ के न सिं ह पु र रो ना रा य रा या न म इ त्य य मे व स त्पं स सा र द्यो र वि ष स ह र रा य मे त्र इ ति
दे वा ह । म ये ति । भ व भ य सं सा र भ य काल मे धो नी ल मे ध ५९ सा अ ह ल्या य ति गो त म ६० । ६१ । ६२ ६३

त्रयत्रानङ्-भाव-आर्ष-मोगेकनङ्-आतुररति छेदः अत्र सधिरार्थः ६४ इति श्रीमत्सकलराजविषयदुष्टरासम
द्विरुहावलीविराजमानस्य हिमतिवर्मराः पुत्रस्य श्रीरामवर्मराः कृतावध्यात्मरामायणसौतोवालकाउपचमः

यस्य गोगुहजल्योपिपुहवः सोयीसुरापोपिधामात्मानविहंसंकोपिसततैमोगेकवकातुरः नित्यं तोत्रमि
दं जपनरघुपतिं भक्त्या तद्विस्थं स्मरन् ध्यायन् सुक्तिं सुषेति किं पुनरसौ स्वाचारयुक्तो नरः ६४ इति श्रीमदध्या
त्मरामायणसौतोवालकाउपचमः सगः ५ सततवाचविष्वा मित्रो धनं माहुराघवं सहस्रं चन्द
लस्मरणं गच्छा मोवत्समिधिलो जनेनाभिपालितं १६ दृष्टं क्रतुवरं यच्छादयो ध्यागं तु महसि १७ सुखा
मयं यो गंगामुनिर्ष सहस्रं घवः २ तस्मिन्कालेनाविकेन निषिद्धोर घुनंदनः नाविक उवाच । क्षालयामितव पादये
कजं नाद्या हाहृदयः किं मतरं मानुषी करणं रीमसि ते पादयो रतिक ध्यामयी यसी ३ पादौ युजंते विमले
हि कृत्वा पञ्चाक्षरं तीरमहं नयामि । नाचैत्ररी ४ ध्रुवती मलेन स्याच्चै दिभा विधु कुटुवहो नेः ४ इत्युक्त्वा क्षा
लितो पादौ परंती रंतो गताः । कोशिकोर घुना घेन सुहितो मिधिलो ययो ५ विदेहं स्वपुरं प्राप्तं १८ अवाटं
समाविशत् । प्राप्तं कोशिकमाके र्णपजनकोतिमुहान्वितः ६ राजा द्रव्यासि सगल्लोपाध्यायः समाययो २३ व

सर्गः ५ विष्वा मित्र इति वयं गच्छाम इति प्राहेत्यन्य यञ्च त्रयितयत्वा य सङ्गया मास कोशिके ७
मया सना नित्यत्वादि उ-भावः नाविकेन नौतारकेण २ हाहृदययोः काय याया राक मानुषी करणं चरमिति शिलारू
पाया अहं यायाः पादस्य श्रीमात्रे रामनपुदेहं संवाहनात् ३ । ४ । ५ मातर्विदेहं स्वपुरं गत्येति शेषः । कृषिवा सस्था
नमार्ग ६ सो ध्यायः गोजं सुपुत्रशस्त्रेन देहं हितं ७

रामोपि हि देहेन स्यैव कुटुंबं परं गतिं ॥

दिभेमीह ७

अ. रा. व. २८ च। टी। ११ मे नोदितः मया प्रेरितः स्वर्गः १२ १३ १४ तेन हे सजितं धनुर् इह काम इहानीमागतः स्वचयः १५ तच्च स
वेराज मिह इह मे वन स्वारुह ज्य सुतमित्यनुशुश्रुवे अनेन अतमित्यर्थः १६ इहोत्पस्य धनुः कर्मा यतः धितः ३
द्योतयती १

पुमश्च राघवो दृष्ट्वा सर्वलक्षणसंयुतो दिशः सर्वांश्च सूर्या विवापरो च कस्येतो नरणा हलोपुत्रो देवसुतोप
मो मनः प्रीतिकरो मेघनर नारायण विवर्त मनुवाच मुनिः प्रीतो रुच्य यन् जनकं तदा पुत्रो दशरथस्येतो भ्रा
तरो राम लक्ष्मणौ १० मख संरक्षणार्थं यमयानीतो पितुः पुरातः आगच्छ न राघवो मार्गताको विष्णु घातिनी
११ वारिणो केन रुतवान्नोदितो मेति विक्रमः । ततो ममाश्रमे गत्वा मम यत्तु विहिंसकान् १२ सुबाहु ममुखः
त्वामारीचं सागरे स्विपत् । ततो गंगानदे पुरायै गीतमस्याश्रमे शुभे १३ गत्वा तत्र शिला रुपा गीतमस्युवध
स्थितां । यादवैकजं संस्य शक्रतामानुषं तपिरागि १४ इहोत्पस्य धनुः कर्मा यतः धितः १५ इहानी
इह काम तेन हे माहे ध्वरं धनुः १५ सजितं राजभिः सर्वैर्ह इमित्यनुशुश्रुवे १६ अतो दे प्रोय राजे इशो वंवा
मनुज मे । इहो यो ध्याजिगमिषु धितं इह मिष्टति १७ इत्युक्त्वा मुनिनो राजा राजा हविर्निचिंतयन् राज
मास धर्मतो विधिद ह्येन कर्मणा १८ ततः संमेषयामास मंत्रिरां बुद्धि मतरं । जनक उवाच । शीघ्रमात्रय वि
वाचापं रामाय दशार्थ १८ ततो गते मंत्रिवरे राजा कौशिक मब्रवीत् । यद्विरा मो धनुर्धस्वोकाद्यामोरोपयेदुगा
२०

इमिष्टतोया ध्याजिगमिषु रित्युच्य १७ मंत्रिरा सुहामारय १८ १९ २०

८

राम

२८

पतयेतु स्वावक्षमाशा माहितवयः २१ मोनीशोऋषिप्रेष्टे २२ २३ यरिकरं कटिवस्त्रबंधं २४ गुरांज्या २५
 हत्मारः अखिलपाणिनां हिरण्यगर्भादीनां सकलव्रताऽस्यानां हत्मारो वलेयस्यसुः २६ मर्त्ये मनुष्यलोके
 रघुहत्मा लिङ्गपराजातिरुद्योता इति शेषः सीतामातरो जन्मकपत्यः अतः पुराजिरेन हगरो आगताः किमि
 प्रमात्तजा सीतादी यते राघवाय हि तथेति कोशिकोप्याहरामं संवीक्ष्य सस्मितं २१ शीघ्रं दर्शय चायाम्
 यामिततेजसे। एवं बुवति मोनीशो आगताश्चापवाहकाः २२ चापं गृहीत्वा वलिनः पंचसाहस्रसंस्त्रकाः घंरा
 समापुक्तं मणिं वज्रादिभूषितं २३ दर्शयामास राघवाय संत्रीमंत्रवृतां वरः। दृष्ट्वा रामः प्रहृष्टात्मा वधोपरिकरे
 २४ गृहीत्वा वामहस्तेन लीलया तोलयन् धनुः। आरोपयामास पुराणपत्रं त्वखिलराजसु २५ इषा कर्ष
 गणपाणिना हृदि रोत संवभंजारिदलत्सरो हि वाः शोभेन सूरयन् २६ दिशश्च विदिशोऽप्येव स्वर्गमर्त्ये रसालि
 दुतमभूत् नृदेवानां हि विपश्यतां २७ आच्छादयेत्तः कुसुमैर्हवास्तुतिमिरिधिरिदिव इंडुमयो नेतुः २८
 नैव तु श्वांसि रोगरागाः २९ विधाभये धनुर्हृद्वा राजालिङ्गपरघ्नं मं विस्मये लेमिरे सीतामातरो जन्तः पुराजिरे
 २९ सीता स्वर्गामयी मालां गृहीत्वा हृदि रोत करे। स्मितवक्त्रा स्वर्गवर्गा सर्वाभरणाभूषिता ३० मुक्ताहा
 रैः करीषेत्रैः करणवलितनूपुरा। कुलपरिसंवीता वस्त्रांजयं जिततनी। रामस्योपरि निक्षिप्य स्नेयमाना मुहं
 ययो ३१ ततो मुमुहिरै सर्वराजदाराः स्वर्तं कृतै। गवाक्षजालरं ध्रेभ्यो हृत्स्थलौकविमोहनी ३२
 हृदि निविस्मयवशादिनिमावः विस्मयं अनुतरसं लेमिरे माताः २६ स्मितवक्त्रा स्मितपदे अग्रिआ च स्मितपुक्त्रव
 क्रुपस्यासा करीषेत्रैः करणभूषणैः उपल। श्रिते इति शेषः चलितं न कुण्ठा नूपुरं यस्याः सा आर्यः समासः
 ३० निक्षिप्य तस्य मालाकर्म ३१ स्वर्तं कृतं लोकविमोहनं रामदृष्ट्वा मुमुहिरै इत्यन्यः ३२

अ. वा.
२६

यत्र संदेश प्राप्य कलेखवत्सुत्रसहितं हतमित्यर्थः ३३ यथा आगच्छतीति यापत्रप्रेषयेत्यन्वयः सपुत्रकः नेतरादिमुहि
तः ३४ राजशार्ङ्गलक्षणे रामश्रेयोविवाहस्य रामकृतं धनुर्भेगगजाश्वरथपत्तय इति मध्यमपदलोपी समासः ३५
श्रेतिसूत्रे सेनागशब्देन रथिकादीनामेकग्रहणं न रथादीनामतोत्रनदोषः अतएव संग्रामहस्यश्वरथपदातिभि
ततो ब्रवीन्मुनिराजा सर्वशास्त्रविशारदः। भो कौशिक मुनि श्रेष्ठपत्रप्रेषयसत्वरं ३३ राजादशरथः शीघ्रमागच्छ
सपुत्रकः। विवाहार्थं कुमारराणां सदारः सहस्रं त्रिभिः। तथेति प्रेषयामास हतास्त्वरितविक्रमान् ३४ ते ग
राजशार्ङ्गलक्षणे रामश्रेयोस्वेत्यन्वयः सुत्वारामकृतं राजाहर्षेणामहतास्तुतः ३५ मिथिलागमनार्थं यत्नरयामा
त्रिणाः गच्छतु मिथिलासर्वगजाश्वरथपत्तयः ३६ रथमानयमशीघ्रं गच्छाम्येवमाचिरं त्रिमिष्टस्व
पातुमदारः सहितो त्रिभिः ३७ राममाहः सुमाहोय मुनिर्मे भगवान् गुरुः। एवमस्थाप्य सकलराजर्षि
लक्षणे ३८ महासासेनया सार्धमाहृत्य त्वरितो ययौ। आगते राघवे श्रुत्वा राजा हर्षसमाकुलः ३९
ज्जागाम जनकः शतानन्दपुरोधसा। यथोक्तं पूजयामास सत्कृतं। ४० रामस्तु कुलक्षेत्रो
ववन्दे चरणौ पितुः। ततो हृष्टोदशरथो रामवचनमब्रवीत् ४१ हिंसापश्यामि ते राम मुखं फुल्लोद्भूतो
मुनेरनुग्रहात् सर्वसंपन्नं मम शोभनं ४२ इत्युक्त्वा प्रायमर्क्षीनमालिङ्ग्य पुनः पुनः। हर्षेणामहता वि
त्वाचतेरसुत्रस्थमाव्यप्रयोगः संगच्छते इत्यन्ये ३६ ३७ राममाहः कौशल्यायाः प्रस्थाप्य नगराद हि
प्रमाहृत्य तयैव सवनया सार्धं ययावित्स चकः ३८ ३९ शतानन्दपुरोधसा महति शेषः यथोक्तं पूजयामास
कृजया ४० ४१ फुल्लोद्भूतो यमविकसितकमलसदृश ४२ ब्रह्मानन्दगतः प्राप्तः समाधौ वि तिरोष

३५
३६
राम
२६

वितानं वा समाकृतमंगरागाद्यादतमंडपोत्रविवाहशाला ४६ सुसेवाधेसेकीर्णो ४७ सुवासिनीजीवद्वर्तकाः
 चकीरुव्योतिष्कवक्षोविमृशराइतिकोशादक्षोविमृशरांतिष्कतकटेयासायाभिः मेरीउडुमिवाद्यविशेषो
 त्रयदीर्घाताप्रतिमिताचमंघनचतुर्वशसगुलवरनक्षयाभेरीवर्तुलश्चर्मववर्धेकाननाडुडुमिरितिवरतिरत्ना
 नकराजेनमंदिरसन्निवेशितः शोभनेसर्वभोगाद्येसदारः ससुतः सुखी ४८ ततः शुभेदिनेलगेसुमुद्र
 न्तमे। आनयामासधर्मज्ञो रामं सभ्रातृकतदा ४५ रत्नसेभसुविस्तारेसुवितानेसुतोरणो मंडयेसर्वशोभा
 कापुष्पफलान्विते ४६ वेदविद्विः सुसर्वा ब्राह्मणैः स्वर्गाभ्यर्चितैः सुवासिनीभिः परितोतिष्ककंदीभिरा
 ४७ भेरीउडुमितिर्घोषैर्भातनृत्यैः समाकुलोद्विभरत्नान्वितैस्वर्गीयैराममवेशयत् ४८ वसिष्ठेको
 कंचेवशतानहः पुरोहितः। यथाक्रमं पूजयित्वा रामस्योभयपार्श्वयोः ४९ स्थापयित्वा सतत्राग्निं चालयि
 यथाविधि। सीतामानीयशोभायां नानारत्नविभूषितां ५० सभार्योजनकः प्रायाश्रमराजीवलोचनं
 होप्रक्षाल्य विधिवत्तदयोमध्यं धारयत् ५१ याधृतामर्धशर्वेरात्रलक्षणमुनिभिः सदा ततः सीताकरे
 यत्वा सासतोदकपुवकं ५२ रामाय प्रददौ प्रीत्यायागो ग्रहविधानतः सीताकलपत्राक्षीस्वर्गामुक्तादिभू
 धिता ५३ दीयते मे सुता तुभ्यं प्रीतो भवेत्तमा इति प्रीतेन मनसा सीतारामकरे धारयत् ५४ ॥ ॥
 चितेरत्नघटिते ४८ रामस्योभयपार्श्वयोः स्थिते वसिष्ठे कोशिकं वपश्चक्रमेपूर्ववैसिष्टं ततः कोशिकमिति क्रमेण
 पूजयित्वे सन्वयः ४९ सीतामानीय अग्रे कृत्वा सभार्योजनकोरामं प्रति प्रायादित्यन्वयः ५० ५१ यागंगारूपा ५२
 ५३ सीतानाम्नीमे सुता तुभ्यं दीयते प्रीतो भवेति अनेन नित्यं कामतया भागवत्प्रीतयेदानं कृतवानिति सूच्यते ५४

अ. वा.
३०

रामकरे सीतामर्पयन् जनकोलक्ष्मीविस्मयेयन् समुद्ररवमुमोद ५५ भ्रातृकं प्रकेकुशध्वजकमके ५६ ५७ ५८
सीतामुखात्लांगलायकतभविवरात् ५९ पुत्रिकाभावेन भाविता ध्याता ६० महती महती सजाविश्रावसोत्तव

मुमोद जनकोलक्ष्मीभिराक्षिरिव विस्मवे। ऋषिलां चौरसीकं जालक्ष्मणा यद्दीप्तरा ५५ तथैव श्रुतिकीर्तिं
चमांडवीं भ्रातृकमके। भरता यद्दावेका शत्रु प्रायापरादौ ५६ चत्वारो रारसं पन्नाः भ्रातरः शुभलक्ष्मणा वि
रेतुः प्रभया सर्वलोकपालाश्वायरे ५७ ततो ब्रवीदसिंहाय विश्वामित्राय मे। पिलः। जनकः स्वसुता दत्त्वा
गारहेनाभिभाषितं ५८ यत्तभमिविशुध्यर्थं कथितो लांगलेन मे। सीतामुखात्समुत्पन्ना कस्य का शुभल
परा ५९ तामशक्षमहं प्रीत्या पुत्रिकाभावमभिविता। अर्पिता प्रियभाया ये शरवद्भिमानता ६० एकदना
भिभ्यागाद्विक्तेमपि संस्थिते। ररायन्त महतीं वीराणां गायन्तारायरां विभुं ६१ पूजितः सुखमासीनो मामु
च सुखात्तितः शृणुष्व च न गुह्यं तवाभ्युदयकारणं ६२ परमात्मा हवीर्केशो भक्तानुग्रहका म्पयादि
नार्यो धर्मिष्वर्थरावरा स्पवधार्य च ६३ जातो राम इति रज्जो माया मानुषवेषधक आसीदशराधिभ
वतुर्धा परमेश्वरः ६४ योगमायापि सीतेति ज्ञाता वेतववश्मति अतस्त्वरघवा ये वदेहि सीतां प्रयत्न
य नान्येभ्यः श्वभार्यया रामस्य परमात्मनः इत्युक्त्वा प्रययो देव गतिं देवमुनिस्तदा ६६ ॥

वुरोत्तकलावती तारदस्प स्वात्तरात्पास्तुक छपी सुक्तेः ६१ ६२ ६३ चतुर्धारा मलक्ष्मणा मरतशत्रु
६४ ६५ श्वभार्या अनादिशक्तिः सैव विराडरूपरादस्प भार्या देव गतिं देवलोके मार्य ६६

राम
३०

हृशहेनतदाद्योवेषाः ६८ इति चिंत्येकपदमिति त्यायेनानुपपत्तिः इति विचार्यतथा कृतं पराभूतं तत्कृतमि
 ७० यत्प्रशामितं न जनसंकलमित्युच्यते ७१ तत्पारां वु गंगारूप ७२ ७३ अधिरक्षिता अधिकोरक्षिते मर्थः ७४
 स्पष्टादयकजपरागे सुसुतरां गये यो नैर्यो गिहृदे भवभयं संसारभयं जितदेवाः यन्नासकीर्तनेन पराजितः ख
 मया सीता विस्मोर्लक्ष्मी विभावते। कथं मया राघवाय दीयते ज्ञान कीर्तुं शुभा ६७ इति चिन्ता समाविष्टः का
 विचिंतयामि तामहगे हे मुन्मास भूतमिदं धनुः ६८ ईश्वरेण पुराणि सपुराहा हनंतरा धनुरेतसरां कार्यमिति चिं
 तथा ६९ सीताया गिरहर्षाय सर्वे यामाननाशनं। स्वप्नसाहसुनिश्रेष्ठरा मोरा जीवलोचनः ७० आगतोत्र
 दुफलितो मे मनोरथः अधमे सफलं न न राम त्वां सह सीतया ७१ एकासनस्थं पश्यामि भ्राजमानं रविं यथा।
 हां वधरो व्रता स हि चक्रवर्त्तकः ७२ वानिस्त्वत्पादसलिले धत्वा भद्रविजाधियः। त्वत्पादपां सुसंस्पर्शाद
 भाभूतं शयतः ७३ सद्य एव विनिर्मुक्ता को न स्वप्नो धिरक्षिता ७४ यत्प्रादयं कजपराग सुरागयोगिहृदे जि
 वभयं जितकालचक्रैः। यन्नाम कीर्तनं पराजितः खशोका देवास्तमेव शरणं सततं प्रयच्छे ७५ इति सुत्वा नृपः
 प्रादोद्यवाय महात्मने। हासादीनां कोटिशतं रथानां मयुतं तथा ७६ अश्वानां निपुतं प्रादामृजानां वधशतं तथा
 १ पत्नीनां लक्षमेकं तु हासीनां त्रिशतं हृदौ ७७
 शाकाः जाता इति शेषः ७४ दीनारानां रागमिति दीनारो रूपके रथा विंशत्या पुरि कीर्तितः सुवर्णसमन्वितो भागो र
 पक इत्यत इति विस्मयुः सोऽक्तं कात्यायनसु काव्यापरोऽश्वतुर्भिस्तु विज्ञेयो धातुको वृषभनेका द्वादश सुवर्णानु दीनारस्तु
 त्रिकः स्मृत इति काव्यापरो रक्षिणस्यो हि क्षिणोऽप्यः प्रवर्त्तते परो निवृद्धः पूर्वस्या योऽश्वपराः। सल्लिति योऽश्वपरा रू
 प्यं रक्षिणस्यः काव्यापरा इत्यर्थः अमुं तदशहस्र ७६ निपुतं रथलक्षं ७७ ॥

अ. वा.
३१

मुक्तमलमयोज्वलान्हारानित्यर्थः १८ पूजयित्वा यथोचित धनदारैरित्यर्थः १९ ८० पातिव्रतसंपुराणाद्युक्तपतिव्रताधर्माभ
त्रादिवाक्यानुसृत्य नादिरूपवत्सेति हेतुत्वेन शिष्यामासुरिति शेषः ८१ आनकोउउभिः तत्र भवितुं सर्वे धिघोषः स्वकीसि
नां भेदादिशब्दैः समर्चितो मिश्रितः सन्नामा शीतं भयकरो भूतघनेकास्पतालारि ८२ इति श्रीमन्नकलराजि विपुलहरा
दिवावरागीहारांश्च मुक्तारत्नमयोज्वलान् सीताये जनकः प्रादात् प्रीत्या दुहितवत्सलः १८ वसिष्ठादीन् सुसंप्रभरतं
अगांतथा। पूजयित्वा यथा न्यायं तथा दशरथनय १९ प्रस्थाय यामासनयोरान्तरघसत्तमो सीतामालिङ्ग्य
तानरः माश्रुलोचनाः ८० सुप्रशुभं पुराणित्यं राममनुव्रता पातिव्रतमुदलं ध्यातिष्ठवत्से यथासुखं ८१
साकाले रघुनेह तस्य भेरीमृदंगैः तूर्यघोषः स्वकीसि भेरीघनतूर्यशब्दैः समर्चितो भूतभयकरो भूत ८२ इति
ध्यात्वा रामायणो वालकोडे ३ मामहं प्रसवादेवष्टः सर्गः ६ सत उवाच अथ मयि श्रीरामे मेधिलाद्यो
यं निमित्तामतिघोरा शिददर्शनं पसतमः १ नत्वा वसिष्ठं पप्रच्छ किमिह मुनिपुंगव निमित्तानीह दृश्यते वि
शिसमततः २ वसिष्ठस्तमथु प्राह भयमागामि सच्यते पुनरप्यभयते घशीघ्रमेव भविष्यति ३ मगाः प्रह
तिपुश्यत्वा शुभसूचकाः इत्येव वदतस्तस्य वचो घोरा रते निलः ४ मुस्मन् चक्षुःसि सर्वे व्यापा सुवर्णिभि
ततो व्रतनदर्शयेत तोरा शिमुपास्थितं ५ कोटिसूर्यप्रतीकां विद्युत्पुञ्जसमप्रभां तजोराशिददर्शयत्वा
दिविरुदावलीविराजमातस्य हिमतिवर्मराः पुत्रस्य श्रीरामवर्मराः कृतावध्यात्मरामायणा मेतीवालकोडे
६ मेधिलातमेधिलपुरात घोरा शि निमित्तानि अशुभसूचकसूचकाः १ २ ३ मगास्त्वाप्रहसिराया
वयः ४ मुस्मन् दर्शनशक्तिरहितानि कुर्वन् ५ ६ ॥ ॥ ॥ ॥

राम
३१

अंतर्कर्तारं कालमिव ८ १० राजानमनादत्तं घत्तममुवाचे तन्वयः मेनामामदीपनाम्रा प्रसिद्धः सनुष्ट्यां वरसि
 मन्तामहारकत्वात्तमश्नु रसिएव पिश्रुत्रियत्ताभिमानश्चेत्तद्वदुक्तं प्रयच्छ ११ १२ त्वया सुहायो घते पिता वल्यो
 पत्ते पशिक्षानमाश्वे वेस्मवचापारो यगो ननु त्वदलं विज्ञाय त्वया यो त्पामीत्याह तदा युद्धमिति तत्र तव सामर्थ्यं तु च
 लमेघनिभं प्रोमुं जरा मंडलं मेडितुः धनुः परशुपाणिं च साक्षात्कालमिवांतकं १ कार्तवीर्यो तं कं रामे दसभ्रियमर्जनं
 तमंदशरथस्यात्रे कालमनुमिवाय ८ तदंकाभयसूत्रसो राजा दशरथसदा अर्घ्यादिपूजां विस्मत्तत्राहिजासीति वाव्रवी
 ८ २३ वत्त्राणि पत्ताह पुत्रमाराण प्रयच्छ मे इति ब्रुवते राजानमनादत्तं घत्तम १० उवाच निष्ठुरं वाक् क्रोधात्प्रचलितेन्द्रियः
 राम इति नाम्ना मे वरसि भ्रुत्रियाधम ११ दंष्ट्रपुङ्गव प्रयच्छाशु यदितं भ्रुत्रियो मिवे पुरा राजर्तरे चापं गतं त्वं कथं मे मुधा
 १२ अस्मिन्नु वेस्मवचाये नारायणाय सिचुं रा। तदा युद्धं त्वया सार्धं करोमि रघुवंशज १३ नो चेत्सर्वान् हनिष्यामि
 मे भ्रुत्रियांतं करो ह्यहं इति ब्रुवति वैतसि न च चालवसुधाभश १४ अंधकारो व भवाथ सर्वे ग्रामपित्रुषु यो रामो
 दशरथिर्वीरो वीर्यवान् भागवत रुद्रा १५ धनु रश्चि घतं दत्ता दारो प्यगुरा मजसा नू रागिरा दारामा दाय संधाय कस्य
 चीर्यवान् १६ उवाच भागवतं रामश्च पुत्रलन वचो मम लक्ष्मणं यवागं स ह्यमोघो मम सोयकः १७ लोकान् पादु
 दीय सुकलवधः प्रसक्त इति भावः १३ १४ सर्वे ग्रामपित्रुषु यो सर्व
 संवधिवसुधामित्यर्थः १५ १६ लक्ष्मणे १७ लोकान् तफेर्जितान् परलोकगतिमिति यावत् पादुगवरं रागुगलं हले
 केतीर्यादि गतिमिति यावत् ममाजये मनेन सस्वहृपा विभाव सचयति उक्तमेवार्थं स्फुरमाह अयमिति यथा त्वया
 अथेतदन्तरं मयलोकः परोवागतु न शक्यते एवेतया त्वा प्रतिप्रकृतं मम वर्तते तद्धी प्रवदेत्यर्थः १८ ॥ ॥

अ.वा.
३२

विकृताननः प्राप्तापराभवस्त्वादिति शेषः १९ २० पुराणापुरुषं अनादित्वात् तद्वदारासु सर्ववपुषु शयनाच्च विस्मया
यकं अंतर्बहिः सवेत्रमविष्टं वा जगत्सर्गलया इव जगत् स हि संहरा स्थितो यस्मात् २१ २२ २३ फलितं फल
समर्थं जातमिदं शो नमरूप विराजय शान्तं शो न २४ तयस अमः तयोरूपः अमः स हो शिर इति यत् २५ २६ पर

एवं त्वां प्रतिकर्तव्यं वदशीघ्रं ममाज्ञया एवं वदति श्रीरामे भार्गवं विकृताननः १९ संस्मरन् पूर्ववत्तां तमिदं वचनं
मव्रवीत् राम राम मम हा वा हो जाने त्वा पर मे श्वर २० पुराणापुरुषं विस्नुं जगत्सर्गलया इव वात्ये ह तपसा विस्नुमारा
पितुमंजसा २१ चक्री तीर्थं शुभं गत्वा तयसा विस्नुमन्वहं अतो ययमहात्मानं नारायणमनम्यधीः २२ ततः
अमन्तो देवेशः शंखचक्रगदाधरः उवाच मारुघु श्रेष्ठ मम नमस्त्वयं कजः २३ श्रीभगवानुवाच उत्तिष्ठ तपसो
यस्तन फलितं ते तपो मरुत् मच्चिदं शो न पुक्तं स्वजहि हरे हयपुंगव २४ कार्त्तवीर्यं पितृहरां यदर्थं तपसः
वमः ततस्त्रिसप्तकं त्वत्स्वरुत्वा सत्रियमुंडलं २५ कस्तो भूमिकं श्रुत्वा यदत्वा शान्तिमुयावह त्रेतायुगेऽपि
परधिर्भत्वा रामो ह मम युः २६ उत्पत्स्ये यरया शक्त्या तदाऽक्षसिमांततः मन्त्रेजः पुनरादास्ये त्वपि दत्तं मया
२७ तदा तयश्चर ह्यो कतिष्ठत् ब्रह्मणो दिनं ३ त्वन्को तर्ह देवतया सर्वं कृतं मया २८ स एव विस्नुस्त्वं राम
नामि ब्रह्मणो रार्थितः मयि स्थित तु त्वत्तेजस्वमेव पुनराकृतं २९ ॥ ॥ ॥ ॥

शक्त्या त्वपि विद्यमान शान्तं शादधिक धया शान्ता ततो दर्शना नंतरं मया त्वपि दत्तं मन्त्रेजः पुरा मदा पुनरादास्ये राम
चयः २७ ब्रह्मणो दिनं चतुर्गुणं सहस्राख्यं २८ स एव पुरा मम वरददयः २९ ॥ ॥ ॥ ॥

३२

॥ तितो सिमया प्रत्यभिज्ञाता सीमर्थः । ननु मत्प्रतिभायाः किमेवं दोर्लभ्यं येनेवं संभ्रमस्तत्राह ब्रह्मादिभिरिति तदल
 ॥ हेतुः प्रकृत्येव ग्राह्यः ३० तन्मादिभ्यः जायते सि विपरिणामते यक्षीयते वर्धते क्षीयते नश्यतीत्येव रूपाः अद्वाव वि
 ॥ रासो मत्त स्वप्नो ज्ञाने नातोऽज्ञानसंभवात्तेव पि न सीतयत तेव पि न सति स्म तत्त्वतिर्विकारो गमनादेव र्जितः प्राप्ति
 ॥ ननु ते ज्ञो ह्येतादिक्रियाया इहानीमवोक्तैः कथं विक्रियत्वमत आह यद्येति यथाशुद्धे एव ज्ञानादो केन ज्ञानादि-ओ
 ॥ अधिकं तत्त्वात् विक्रियोपाधिकीत्यर्थोऽपाधिमेवाह त्वद्विधारेति अन्यत्वात् तत्त्वा माह गौतीति द्विषया । अस्वतंत्रतया
 ॥ वदधीनत्वात् त्वमधारच सेति भावः ३२ उक्तं च द्विषयत्वमेव दर्शयति यावदिति सा कुतस्तत्राह अविचारितसिद्धेति अ
 ॥ अद्यमेव फलं जन्म प्रतीतो सिममप्रभो ब्रह्मादिभिरलभ्यस्वप्रकृतेः यार गोमतः ३० त्वपि जन्मादि यद्वावान सम
 ॥ ज्ञानसंभवाः निर्विकारो सि पर्यस्त्व गमनादि विवर्जितः ३१ यथा जले केन जाले धर्मो वक्तो तथा त्वपि त्वदाधा
 ॥ रात्त्वद्विषया माया कार्यं सृजतसह ३२ यावन्माया ह्यतालोका मावत्वात् न विजानते अविचारितसिद्धेऽविद्या
 ॥ विद्याविरोधिनी माया कार्यं सृजतसह ३३ अविद्या कृतदेहादि संघाते प्रतिविंबिता विष्णुक्तिर्जीवलोकोऽस्मिन् जीव
 ॥ इत्यभिधीयते ३४ यावदेहमतः प्राणादुद्यादिषु भिमानवान्तावत्कर्तृत्वमोहं त्वसुखदः स्वादिभावो भवेत् ३५
 ॥ तादिसिद्धाविचारे गौव सिद्धेति अनादिः प्रेसिभावः सैव माया विद्या ब्रह्मज्ञानं तद्विरोधिनी जस्मिन्म तिनश्यति तदुमति
 ॥ प्रतिवध्नातिचातो विद्यायदे नो व्यन इत्यर्थः । विद्याविद्येऽकृतिप्रोक्ते एकत्वात् सधियो हितेति अभि युक्ताः ३३ कार्यं सृज
 ॥ त्यहोऽसृक्तं तत्कार्यं दर्शयति अविद्येति देहादि संघाते आदि नं द्रियादि तत्संघातावच्छिन्नं करणं प्रतिविंबिता अनि
 ॥ वीज्येन सवर्धनं सवहा चिच्छक्तिः प्राणादि प्रेरकत्वेन प्राणाधारकतया जीव इत्युच्यते जीव प्राणाधार रा इति धातोः ३४
 ॥ ननु चिच्छक्तेरक्रियत्वेन जीविकर्तृत्वादिव्यवहारः कथं यत् आह यावदिति अभिमानो ह मिति बुद्धिः यावद्विवेकाभावः
 ॥ मूलको देहादि संघाते ह मित्यभिमानस्तव कर्तृत्वाधारो यो रान्ता निवेस्यः ३५ ॥ ५ ॥

भोक्तु

अ. वा.
३३

विशिष्टे रावकर्तृत्वादीत्युक्तमर्थप्रत्येकं तन्निर्धयेन ६ रूपं तन् आत्मन इति संघटिः कर्तृत्वभोक्तृत्वाद्यभिमानरूपं संसारो
नास्ति अपरिणामित्वा इति भावः एवं बुद्धेर्ज्ञानं न जडत्वा इति भावः तस्मान्न ह्ययं मुक्ताहमिति बुद्ध्या गृहीत्वा तत्र हतं तदपि वि-
वेकः संसारी जीवः इति अहं कर्त्ता भोक्ता सा हि ह्येता प्रवर्तते अवहरति तदुक्तं न बुद्धेरेव बोधोऽस्ति नान्न नो विद्यते क्रिया अतो
नास्ति तस्यापि ज्ञानातीति तु मुञ्चत इति ३६ नन्वेव बुद्धेऽश्विती मुञ्चत इति धातु निष्पन्नं चित्रं अवहरानुपपन्निरत आह ज-
इत्येतत्तन्नेव महमज्ञ इति अवहरानुपपन्निरत आह ज्ञातया चित्ते ज्ञेयं संयोगाज्जडत्वं संमेलने मिथो न्योन्यधर्मतिरोभावे दृष्टो

आत्मनः संसृतिर्नास्ति बुद्धेर्ज्ञानं न ज्ञात्विति अविवेक ह्ययं पुंस्त्वा संसारीति प्रवर्तते ३६ जडस्य चित्सुमायोगाच्चित्तं
भयाच्चित्ते सथा जडसं गा जडत्वं हि जलान् संमिलनं यथा ३७ मावृत्तत्वादसंज्ञानासंगसौ रम्यं न विंदति तावत्संसार-
ः खो घान्न निवर्त्तेन्नरः सदा ३८ सत्संगलब्ध्या भक्ता यदा त्वां समुयासते तदा मायाशनेन याति तत्रैव प्रतिप-
द्यते ३९

ताहजलाग्नौ मेघविद्युज्जलयो र्यथेतेषु समर्थः विद्युतः प्रकाशं जातमुपि जले आहृणोति जलस्वरूपं जडमुपि अग्नि-
योगादिषु इयेराप्रकीशरूपतां प्राप्नोतीत्यर्थः ३७ नन्वेवं यदि संसृतं तर्हि कथं मुञ्चते सन्नाहृयावदिति संगसो-
मंगा ज्ञायमाने सुखं न विंदति न प्राप्नोति तावदिति सौख्यमिति स्वाद्ये घञ् निवर्त्तेत इति यत्संयदमायं ३८ राम
संगे न लब्ध्या भक्ता यदा जनाः समुयासते तदा तेषां मायाशनेन मर्देयाति अयमस्ति विक्षेपः क्लृप्तज ३९

ममेहेनयत्तुक्तः सुरुतत्त्वइति योगानि नलभ्यते नंतरं तर्ताइशगुरोः सकाशाद्वाक्यं तत्त्वमसीति वाक्यार्था
 र्थज्ञानं न त्रसादाक्ष्णव्याविमुच्यते। आचार्यपुरुषावेहेति श्रुतः उपरप्रयति ते ज्ञानं तानि तत्त्वदर्शिन इति स्मृते
 ४० मुक्तिं प्राप्तामुक्तिमाप्तिभावनायिनस्तु खंतथा नैवेत्यर्थः ४१ भक्ति कारणमक्ति यमस्तस्य सुखं भक्ति

तत्त्वज्ञानसंपन्नः समुरुतेनलभ्यते वाक्यज्ञानं गुरोर्लेख्यात् त्रसादादिमुच्यते ४० तस्मात्त्वइति
 हीनानां कल्पकोटि प्राप्तेरपि न मुक्तिं प्राप्ताविज्ञानं प्राप्तावेव सुखं तथा ४१ अतस्त्वत्वाइत्युले भक्तिर्मज्जन्
 नमिह्यात्त्वइति मतासंगो विद्यायाभ्यासित प्रयति ४२ लोके त्वइति नितात्त्वधर्मा मत्तवर्षिता पुनंति
 लोकमखिलं किंपुनः त्वकुलोद्भवान् ४३ नमोस्तु जगतां काजी धनमस्ति भक्ति भावनानमः कारुणिकांतं तस्य
 च इनमोस्तुते ४४ देवयद्यत्कृतं पुरायं मया लोकं जिगीषया तत्सर्वं तव वाराण्यभ्यासात् नमोस्तुते ४५ ततः
 असन्नो भगवान् श्रीरामः कुरुणामयः प्रसन्नोस्मि तव व्रत्तनयने मनसि व र्च
 ते ४६

म्यामविष्णु साक्षात्परया च मिलित्वान प्रयति ४२ त्वद्वर्मस्तत्त्वज्ञानं तद्व्याप्तवर्षिता श्रीलात्तदुपदेष्टार
 तेन ते पातत्वमर्थसिद्ध ४३ कारुणिकेति सवो धनमस्तु यथागच्छ ४४ तेव वीराण्यभ्यासात् त्वद्वाराणां प्रय
 मुयादित्यर्थः अनेन सर्वं कर्म क्षयेतामुक्तिहेतीति च ४५ तच्च ग्यं वु क्षातज्ञानं भगवान् प्रतिजानीते इत्या
 दि ४६

अ-रा-वा

३४

अत्र त्वत्कामदाने ४७ साधिसुक्ति कारणासंपद प्राप्य यत्तदीति मधुसूदन नेन मोक्षमतिवधक मत्कर्मनाशने
चंसमर्थ इति व्यज्यते ४८ विहीन त्वद मेह साहाकार-१२ भक्ति कले यदिक होचिदिह न स्यात् हि अतिम

हास्येन हरि वलं कामं माकु रसात्र संशयांततः प्रीतिन मनसा भागवोराम मम मीवी ४७ यदि मे
नुग्रहो राम तवाति मधुसूदन त्वद्वक्त संगत्वा हे दृढा भक्तिः सदा तु मे ४८ तौ च मे तत्पठेद्य
तु भक्ति हीनोपि सर्वदा त्वद्वक्तित्वं विज्ञानं भूपादंते स्म तिलव ४९ तर्हि निरुद्य वे रोगाक्तः
परि कथ्य मरां म्यत्तं सति तत्तदनुत्तातो मरुं द्वाचल मन्व गान् ५० राजा दशरथो ह्येव रामं
मत्तमिवागतं आलिङ्ग्यालिङ्ग्य हर्षेणानेत्राभ्याजल मुत्सजत् ५१ ततः प्रीतिन मनसा स्वस्थ
चित्रः पुरं ययौ रामलक्ष्मणशत्रुघ्न मरुता देवसमिताः ५२ तौ स्तौ भार्या सुपादाय रामि सु
खमंदिरे माता पितृभ्यां संतुष्टो हरामः सीता समन्वितः ५३ रे मे वैकुण्ठ भवने श्रिया सरुयथा
हरिः पुधा मित्रा मके केयीभाता भरत मातुलः ५४ भरतं नेतु मागच्छत्वा राज्ये प्रीति संयुतः

राग काले तव स्मृतिरवश्य भव्यादिति लोकोपकाराय प्रार्थयते अनेया मतिः सागतिरिति मया यान्त
रत्नौज ह्ना मोद शय भव शय भवतीति भाव-४६ ५० स्मृतमिवागत क्षत्रियकुलात् काश पणवर्त्तनेन त
मास भावनं नृत्तज्जत कदम्बजदि मर्थः ५१ दवसा मतादिव तुल्याः ५२ ५३ ५४

राम
३४

जिते संसृज्य भरतं शत्रु घं चापि मे यमासेत्यचय- ५५ यौ लौ म्यापुलो मापत्त भूतयाश च्याश क्रैराच देवमातेवे
र्थः ५६ साकेते अयोध्या चीलौ कनाथे युधिष्ठिरः प्रसिद्धा गुणा गराय स्वस- लोकः सम्पत्ति कीर्तिर्य
सकल जनसमूहस्य नन्द समूह रूपान्ति र्यस्य सर्वतः शत्रु गुणान्द वात्त स्यति भावः नित्य श्रीः पराशक्ति र्यस्य
निरवधि विभवः नित्यं मायाया आ वरणाशक्ति रूपो याति रासो यस्मात् माया सर्व वायं प्रसन्ना वारिके

मेव यामास भरतं राजा स्नेह समन्वितः शत्रु घं चापि संसृज्य युधाजित मरिंहमः ५५ कौशल्या प्रपुत्रु मेदे
वीर मेरा सह सीतया देव माते वयो लौ म्यापुलो च्याश क्रैराशो भना ५६ साकेते लोकनाथ युधिष्ठिर गुणा
गणो लोक संगीत कीर्तिः श्रीरामः सीतया ते रत्न जन निक रानन्द सैव होरु मूर्तिः नित्य श्री निर्द्विकारि नि
रवधि विभवो नित्य माया निरासो माया का यीनु सारी मनुज दुःख सह भाति हे वो रत्न लेखः ५७ इति श्रीम
ह ध्यातरामायणे वाल्मीकी उ ३ मा महे रसे वा हे सत्यमः सर्गः ७ अध्यात्म वालका उ ३ सगोः सत्यवश
मुनेदिष्टः यद्यमुत्तरं विप्रान् श्री कामो ह प्रदान रा ३६०

ति भावः माया कार्य सर्व मनुसर ति सत्ता स्फूर्ति म्याया मोति वाह्यः हे वो वि- अरि वलेशो वि माय ये मनुज
हव भाति ५७ श्री इति श्रीमत् सकल राज विद्य उ ६ ररास मूर्ति आदि विरुहावली विराजमान स्य हि मम ति
वर्म मराः पुत्रस्य श्रीरामवर्मराः कृताव ध्यातरामायणे सेतो वालका उ ३ स मः सर्गः ७ वालका उ

माग्नि गमन

श्री राम कृष्णाय नमः

राम
३५

॥ बाल कान्डस मासं पत्र सख्या ॥

[OrderDescription]
,CREATED=15.07.20 13:00
,TRANSFERRED=2020/07/15 at 13:09:39
,PAGES=65
,TYPE=STD
,NAME=S0003329
,Book Name=M-2707-ADHYATAM RAMAYAN BALKAND
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF

FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF

FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF

FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,